

КУРС ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.

Н.Я.Григорііва.

ЛЕКЦІЇ XIII-XV.

II. ПРОЦЕС РОСПОРОШЕННЯ РУСИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.

Боротьба різних суспільних скрупчень в завойованих Русинами землях особливо загострилася по смерті Ярослава. Окремі землі, під впливом природньо-географічних та господарських причин, виразніше стали відокремлюватися в окремі господарсько-політичні одиниці й борються за незалежність та першенство; племінна, культурна й релігійна різниця між завойовниками й завойованими поглибила різницю між пануючими й поневоленими, загострила боротьбу між обезправненими й владаючими. Боротьба станів в наслідок захоплення влади військово-шляхетським станом та змагання до влади духовенства, як носителя тогочасної освіти, міщанства, як носителя виробничих і торгових справ; боротьба класів, в наслідок змагання "смердів" і холопів поліпшити свою долю; боротьба громадських сил /шляхти, духовенства, міщанства, смердів і холопів/ проти свавільства князів; боротьба місцевих громадських сил з "зайдами", боротьба християнства з поганством, боротьба феодалів, династій та окремих князів між собою; придворні інтриги окремих бояр-дружинників, княжих жнок, родичів улюбленців і т.п. і врешті навала чужинців - все це спричинило великі суспільні перевороти на сході Європи за Ярославових нащадків.

Єдина русинська держава зараз же після смерті Ярослава фактично розпалася на кілька держав і державок, бо в різних землях осілися на князювання різні сини його: старший Ізяслав осівся в Києві, Турові, Пскові й Новгороді; Святослав - у Чернигові, Муромі й Тмутарокані; Всеволод - у Переяславі й Ростові з Білоозером; Ігор - на Волині; Вечеслав - у Смоленску; в Галичині осівся їхній свояк Ростислав, а в Полоцьку - теж свояк Всеслав. Цим політично оформлено було природньо-географічний і господарський розпад Русинської держави на окремі державні одиниці.

Хоч Ярослав і заповів своїм дітям жити "в любови", не переступати "предѣла братня" й слухатися старшого брата, князя Київського, як батька, що повинен був захищати й мирити їх усіх, об'єднуючи в своїх, руках русинську владу, однак вони зараз же по смерті батька розпочали боротьбу між собою, як з причин особистих /за страпінство й краді землі/, так і в наслідок загального ослаблення сили русинської /вбивання в боях, вимірання, асиміляції/ та окріплення місцевих слов'яно-українських змагань.

Київський князь, хоч величався старшим, але не мав змоги примусити молодших до повної покори, бо вони спиралися на місцевий елемент, що так само, як і вони змагався до обмеження центральної влади

й розширення місцевої автономії творили свої місцеві держави.

Ізяслав, не маючи сили тримати всіх братів у своїй руці, порозумівся з двома старшими й дужчими братами - Святославом, що сидів у Тмутаракані й Чернигові та Муромщині, й Всеволодом, що володів Переяславщиною й Ростово-Суздальщиною. Вони разом залагоджували головніші справи русиньської політики й спільно видавали закони, розпоряджались молодчими й слабшими князями: перевели Ігоря з Великі на Смоленщину, а по його смерті поділили Смоленщину між собою; звільнили з в'язниці дядька Судислава, запрятого Ярославом; погромили голов-ного підпомогача й репрезентанта словянської опозиції братанича Все-слава Полоцького, розділили його землю між собою, а його самого заки-нули до в'язниці; одним словом, "по-батьківськи" одбирали в інших кня-зів, що могли й "по-братньому" ділитися між собою.

Все це посіяло розбрат серед Ярославичів і змусило скривджену частину їх шукати захисту своїх інтересів не в "батьків" і "братів", а серед місцевого населення, через що вони стали спиратися не на си-лу русинських дружин, а на ополчення місцевих віч. Між деякими кня-зями й місцевим населенням стало доходити до певних компромісів в напрямку спільного творення окремих держав, з обмеженим русинським впливом.

"З м а г а н н я з е м е л ь чи властиво тих земських /слова-но-українських - Н.Г./верств, що тримали в своїх руках провід в зем-лі, стрічалися із змаганнями самих князів. Князі, в міру того, як ди-настія розросталася, як уділи дробились, як княжі скарби пустіли, в своїх безконечних "которах" все менше могли опиратися на самій сво-ій дружині або спроваджених з-за моря ватагах Варягів; ті дружини ставали все менші, а коштовних варязьких ватаг приходилось і зорсім зрєктися. Князі мусіли шукати опори в самій своїй землі, запобігати її симпатій, щоб втягнути в круг своїх інтересів, і для того готові були приладитися до вимог, до бажань самої землі, чи там її впливових, міродайних сфер і елементів".

"І от ці змагання землі, стрічаючись з княжими, приходять до ком-промісу земської автономії з новою династією, з князівсько-дружинним устроєм - компромісу, що довго а часом і на все лишався неформулова-ним, але не вважаючи на те відчувався обома сторонами й впливав на їх обопільні відносини. Князівсько-дружинний устрій локалізується, з династії Володимира В. витворюється ряд місцевих, "земських" динас-тій, що тримаються в своїх землях не силою і страхом київського кула-ка, а зв'язані певними внутрішніми зв'язками, симпатіями з своєю землею, операються на місцеві елементи, а ті уважають цю династію за свою пи-томенну і готові стати в її обороні" /М. Грушевський - Історія Укра-їни-Руси, т. II, ст. 50/.

"Ярославові сини, призначені батьком у різні землі князювати, спо-чатку держалися там лише силою дружини, але швидко освоїлися з місце-вим життям, а зайшла дружина злилася з місцевим населенням: з одного боку, зайди поробилися хліборобами й членами землі, а з другого - в княжу дружину входили тубольці"... "Князі необмежувалися самим тіль-ки збиранням дані, а ставши... правителями, сулцями й захистниками землі, породилися з народними звичаями й правами". /Н. Костомарів - Собр. Соч. т. V, кн. XII, ст. 27/. Навіть там, де князі силою завойовували землю, вони мусіли в певній мірі прислухатися до голосу її значнішо-го населення.

"Розійшовшись по великих просторах східної Європи, князі київсь-кої династії підпали під вплив місцевих обставин і потроху стали робитися більш-менш місцевими князями, зацікавленими місцевими інте-

ресами" /Проф.В.Пархоменко, Початок історично-державного життя на Україні, ст.29/.

Наслідком цього було побутове й політичне принатурення галузок русинської династії до слов'яно-українського населення й перетворення їх в слов'яно-українські династії.

Гніздом русинства залишився тільки Київ. Однак там, що далі змінювався місцевий елемент і підпомагаючи русинським опозиційним течіям ослаблював хижачко-завойовницькі тенденції русинської династії та змушував її захищати інтереси місцевого слов'яно-українського населення.

На ослаблення русинської сили вплинули й навали степовиків: Торків та Половців. Старших три Ярославичі спільно одбили Торків р.1061, загнавши їх аж за Дунай, але в 80 р.ХІ в. Торки знов повернулися назад і після певної боротьби змусили русинських князів дати їм право оселення в Київщині й Переяславщині, звідки вони потім розходилися очевидно, й на Чернігівщину та в Галичину. Частина ж Торків осілася в Чорноморських степах під рукою Половців.

Половці, значно дужчі за Торків, погромили р.1062 Переяславщину, а р.1068 - погромили спільне військо усіх трьох старших Ярославичів /на р.Альті/ і розійшлися по обох берегах р.Дніпра, грабуючи українське населення.

Навали степовиків ослаблювали русинську владу, бо, з одного боку, в боях гинула княжа русинська дружина, а з другого, неуспіхи князів підривали їх авторитет серед місцевого населення і ставали причиною народніх повстань.

МЕЖИУСОБИЦЯ МІЖ ЯРОСЛАВОВИЧАМИ.

Задрість князів та їх насильства й чвари, зрůst місцевих сил та навали степовиків довели в рощі до того, що р.1068 в Києві вибухла революція. Коли Ізяслав, розгромлений разом з братами на р.Альті половцями, повернувся до Києву і, пероляканий великою утратою дружини, відмовився від нового походу проти половців, як того зажадало київське населення, щоб припинити половецький грабіж українських земель, то "київські люди", як розповідає, літопис, скликали 15-го вересня того ж р.1068 в Києві на торговищу віче й хвалили знову йти на Половців, та послали прохати князя, щоб дав їм коней і зброї.

Коли ж, Ізяслав, боячись зміцнення опозиції, значну кількість провідників якої тримав у "порубі", одмовив, то обурене віче кинулося на двір київського тисяцького Коснячка, щоб змусити його до походу, а не заставши його дома, стало "самочинствувати": одні пішли на княжий двір і стали сваритися з князем та боярами, а другі взяли розбивати княжу вязницю. Налякані бояри радили Ізяславові забити ув'язненого Всеслава, щоб народ не обрав його князем, але Ізяслав на це не зважився. Народ визволив Всеслава з вязниці, привів його на княжий двір і оповістив своїм князем. Ізяслав разом з братом Всеволодом і ближчими боярами мусів тікати з Києва, а повстанці, погромивши княжий двір, розібрали "бещислонное множество злата и сребра, а кунами и скорою".

В Києві запанувала опозиція, тоб-то: місцевий слов'яно-український елемент. Всеслав здобув серед місцевого населення волику популярність. Народня поезія оспівала його здібності в різноманітних легендах, що відбилися й у Слові о

полку Ігоревім, що говорить, що "князь Всеслав судив людей, князям порядкував городи, а сам в нечи вовком уганяв: з Києва перед півнями добігав до Тмуторокані, вовком перебігав дорогу великому Хорсу /сонцові/. Йому чзвонили рано у святої Софії в Полоцьку, а він вже в Києві чув чзвін".- Після погрому їх на Чернігівщині князем Святославом повернулися в столицю.

Ізяслав же звернувся за підмогою до свого швагра польського короля Болеслава Смілього і р.1069 разом з ним та польським військом напав на Київщину. Розпочалася боротьба між Ізяславом та Всеславом, другими словами: між старорусинським табором і місцево-словянською опозицією. Всеслав виступив у похід, як розповідає польський літописець Длугош, "з немалим військом Русинів, Почонігів і Варягів", але під Білгородом несподівано потайки покинув київське військо й подався на свою батьківщину в Полоцьк. Кияне, залишившись без провідника вернулися до Києва, ухвалили не піддаватися Ізяславу й запропонували Чернігівському князеві Святославу та Переяславському Всеволодові взяти Київ під свою руку й захистити батьківщину від польського розгрому. Святослав та Всеволод не захотіли сперечатися з Ізяславом, відмовилися прийняти Київ і зажадали лише від Ізяслава, щоб не піддавав Києва на грабунки полякам та не нищив київського люду німстою. Ізяслав пообіцяв це зробити і голівного польського війська до Києва не впустив, але посланий наперед в Київ з передовими загонами син його Мстислав скарав на смерть сімдесят визначніших мужів київських, а багатьох осліпив, пограбував і покарав іншими способами.

Вступивши до Києва з частиною польського війська під проводом Болеслава І з я с л а в у д р у г о с т а в к н я з о м К и - і в с ь к и м . і скріпивши за допомогою поляків своє становище, одібрав Полоцьк від Всеслава та "распуца на норм" польське військо по землях українських.

Населення не примирилося з Ізяславом. Серед опозиції проти нього виступав навіть видатний тогочасний церковний діяч Всеславів прихильник Антоній Печорський, що змушений був врешті втікти від Ізяслава до Чернігова. Народ же в різних місцях потроху так різав польські загоны, що Болеслав врешті змушений був забратися до Польщі. В наслідок того Ізяслав став шукати примирення з населенням і розпочав мирові переговори з Всеславом.

Святослав та Всеволод, боячись, що це скріпить місцеве населення і одірве від них повні українські землі, які весь час стреміли до самоуправи, вирушили спільно на Ізяслава, прогнали його з Києва в Польщу й поділили його землі. С в я т о с л а в з а б р а в с о б і К и ї в щ и н у , а В с е в о л о д - В о л и н ь і Т у р о в с ь к у з е м л ю .

Після того Святослав, володіючи Київщиною, Чернігівщиною, Муромщиною, Новгородщиною, Псковщиною, Поволжам і Тмутороканьщиною, заняв керуюче становище серед русинських князів, а Всеволод, володіючи Переяславщиною, Волинь, Смоленщиною і Туровщиною, став другим після нього; Всеслав у Полоцьку зійшов на третє місце.

І з я с л а в н е з а л и ш и в б о р о т ь б и з С в я - т о с л а в о м . В цім підтримували його деякі київські кола, на чолі з ігуменом Печерського монастиря Теодосієм, який очевидно був виразником поглядів духовенства.

Спершу Ізяслав вдав, як і раніш до свого швагра, польського короля Болеслава Смільового, і той р.1074 розпочав навіть похід проти Святослава, але війна з Чехами змусила Болеслава помириться з

Святославом та Всеволодом і показати Ізяславові "путь від себе", за що Святослав та Всеволод вислали полтякам на підмогу проти чехів військо під проводом своїх синів Олега Святославовича та Володимир-а Всеволодовича Мономаха, яке заходило аж "за Глогову до чеського лісу".

Прогнаний Болеславом, Ізяслав кинувся до німецького цісаря Генриха IV; привіз йому в р.1075 у Майнц, як розповідає німецький тогочасник Лямберт, "безцінні багатства в золотій і срібній посуді й дорогоцінних одежах." Генрих IV, що в той час вів всевітньо відому боротьбу за старшинство з Римським папою, вислав до Святослава послів з вимогою повернути Ізяславові одібрані від нього землі; однак, одержавши від Святослава, як розповідає той же Лямберт "стільки золота і срібла і дорогих одерж, що ніхто не пам'ятав аби коли в Німеччину привезено було стільки", мабуть ухилився від помочі Ізяславові, бо р.1075 Ізяслав прохав уже підмоги у Генрихового ворога папи Григорія VII; а саме, щоб папа дав йому "Руське королівство" /Regnum Ruscorum/ в лен від св.Петра. Папа булою від 17 квітня р.1075 до "короля Русів Димитрія" /Ізяслава/ пообіцяв йому поміч і повідомив, що висилає послів для переговорів. Та в дійсності з того нічого не вийшло й Ізяслав мусів ще півтора року мандрувати по Європі шукаючи допомоги, аж поки не вмер Святослав і на його місце не осівся в Києві Всеволод. Року 1077 Ізяслав, одержавши від Болеслава Сміливого польське військо, рушив на Всеволода й змусив його одступити з Києва. Після того обидва брати помирилися й спільно одібрали від Святославових синів їх наділи в свої руки.

Ізяслав в третє запанував на Київщині, Волині, Туровщині й Новгородщині. Всеволодові Чернигівщина, Переяславщина й Смоленщина, а в руках Святославових дітей залишалися тільки глуха Муромщина та далека Тмутороканщина, де сидів Святославів старший син Роман.

Попередня боротьба між Ізяславом, Святославом і Всеволодом спричинилася до того, що перебірання князівств у спадщину по родовому старшинству було порушено. Ізяслав, Святослав і Всеволод силою одібрали князівства у переможених князів та їх дітей і передавали своєму потомству. Низка князів, що прогнані були з батьківських князівств, втратили свої держави, стали ізгоями /ізгоем, як раніш сказано, звався всякий, хто втрачав своє попереднє родове становище: попівські діти, що не вивчалися на попа; купецькі діти, що не стали купцями, збанкротовані купці; князі сироти, од яких старші свояки одібрали князівства і т.и./ Ізгої, тікаючи на батьківщину воих Русинів-Тмутороканщину - не задовольнялися там своїм становищем ізгоїв і намагалися одбити назад володіння своїх батьків.

Так р.1078 ізгої Святославовичі, згуртувавши свої сили на Тмутороканщині, взяли на поміч Ползівців і рушили під проводом Олега Святославича на Всеволода. Місцеве населення стало на сторону Олега і Олег розгромив Всеволода на р.Ссжиці. Однак на поміч Всеволодові прийшов Ізяслав. Хоч сам він у бої над р.Десною 3 квітня р.1087 був убитий, військо його перемогло Олега й змусило тікати до Тмуторокані.

Паном серед русинських князів став Всеволод, володіючи Київщиною, Чернигівщиною, Переяславщиною, Смоленщиною й Поволжам. Ізяславові сини дістали: Святополк - Новгород, а Ярополк-Волинь і Турівське князівство.

За Всеволода Ярославича було вже три ізгоївських родин: Святославичі /Роман, Олег, Давид і Ярослав, Ігоревичі
«дісталася» але

/Давид та ?/ та Ростиславичі /Рюрик, Володар і Василько/. Окрім того, Ізяславові сини /Всеволод та Ярополк/, як усунуті з батьківщини /Київщини/ на Чернігівщину й Волинь теж були напів ізгоями й симпатизували ізгоям.

П'ятнадцятилітнє князювання Всеволода пройшло переважно в боротьбі з князями-ізгоями, на чолі яких спершу стояли Роман та Олег Святославичі. Р.1079 Роман загинув у бою з Всеволодом, а Олега захопили в полон Хозари, які віддали його в неволю до Греків. Після того Всеволод спанував Тмуторокань і посадив там свого намісника; однак р.1081 князі-ізгої Давид Ігоревич та Володар Ростиславич прогнали Всеволодового намісника й запанували в Тмуторокані. Тай вони там пробули не довго. Р.1083 повернувся з неволі Олег, і Давид Ігоревич, шукаючи собі князівства, розпочав нову боротьбу за батьківщину /Волинь/ з Всеволодом та Ярополком, що володіли Волинню. До спілки йому стали Ростиславичі, що боролися за свою батьківщину Галичину. Всеволод мусів віддати Давидові "Дорогобуж" або "Погорину" /між Київщиною й Волинню/, а Ростиславичам - Галичину /Перемишль і Тереховлю/.

З того часу /р.1084/ Галичина здобула собі самостійну династію й поволі сформувалася в окрему незалежну від київських князів державу.

Ярополк, незадоволений на Всеволода за те, що той задовольнив Давида Ігоревича й Ростиславичів його коштом, став збиратися до війни з Всеволодом, але Всеволод, довідавшись наперед про його намір, вислав проти нього сина Володимира Мономаха, який вигнав Ярополка в Польщу й віддав Волинь Давидові Ігоревичові. Р.1087 Ярополк з поляками змусив Мономаха повернути йому Волинь і рушив на Галичину /Звенигород/, щоб одібрати її від Ростиславичів, але по дорозі був убитий якимсь "Нерядцем" підосланим, як догадувалися, Ростиславичами.

Всеволод розділив Ярополкову спадщину в той спосіб, що Волинь віддав Давидові Ігоревичові, Берестя - Ярополковому братові Святославу, що володів Турово-Пинською землею, а Погорину взяв собі. В руках Всеволода Ярославича зібрався значна кількість опанованих Русинами слов'янських земель. Тільки Турів, Волинь, Галичина, Полоцьк, Муром та Тмуторокань не належали йому. Цими землями він заспокоїв дві ізгойських родини - Ігоревичів та Ростиславичів. Святославичі однак залишилися без князівських наділів, вичікуючи кращого часу для себе.

Окрім боротьби з ізгоями, Всеволод мусів витрачати силу й час на захист своїх земель від половецьких навал, з яких особливо відомі навали на Чернігівщину р.1078-9 й на Переяславщину та Київщину р.1084-5.

ВСЕВОЛОДОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ. Для скріплення свого становища на міжнародному полі, Всеволод Ярославич підтримував зв'язки з імперіями Візантійською та німецькою а також з королівствами Скандинавськими. Сам він володів 5-ма чужоземними мовами й одружений був на візантійській царівні; доньку свою Евпраксию видав заміж спершу за марк графа Саксонського, а коли овдовіла, за імператора Генриха IV. /р.1089/, од якого вона, правда, втікла під захист папи до тосканської марк графині Матильди, а потім повернулася до Києва й постриглася в черниці; сина-

Володимира Мономаха - Всеволод одружив з донькою англійського короля Гаральда, а внука - Мстислава Мономаховича - з донькою шведського короля Інґа Стейнкельса Христиною.

Внутрішня політика русинів за Всеволода прибрала нових рис. Всеволод перестав слухатись "старичків" з княжо-дружинної ради. Головним його помішником, як у боротьбі з ворогами, так і в керуванні державою, став талановитий і освічений син його Володимир Мономах, народжений від візантійської царівни з роду Мономахів. Окрім того, Всеволод оточив себе дорадниками з молодшого покоління. Русинський літописець скаржиться, що Всеволод "водів молодиків, з ними радився, а ті водилися своїми особистими інтересами,

почали грабити, здирати людей грошовими карами, а князь про се не знав".

Коли взяти під увагу, що то вже був час просочування місцевого населення до влади і одпихання старої русинської шляхти на бік, то ясным стає, що нарікання літописця на "молодиків" могло бути в значній мірі лише виявом невдоволення старої владаючої верстви на молодих суперників. Окрім того, треба прийняти під увагу, що в час переміни пануючої сили, нова верства, яка стає до влади, неминуче допускається певних помилок, з одного боку, через свою недосвідченість; з другого через саботаж і свідоме перешкоджування "стариків", а третє - до всякої владаючої верстви присмоктується егоїстичний елемент, що злочинно дбає лише про себе.

Очевидно й за Всеволода перехід влади з рук старої русинської шляхти до молодого місцевої /українсько-русинської/ відбувався не ідеально. Нові пани хотіли як найшвидше використати вигоди свого пануючого становища і обдирали свій народ не менше за старих завоювальників, а навіть більше, що й дало право колишнім завоювальникам виступити в ролі захистників інтересів завоюваного ними населення од їхніх "рідних" здирців.

Заміна влади чужоплеменного панства владою панства місцевого не принесла місцевому працюючому населенню жадної полегкості; навпаки: в той час, як старі п'явки, набубнявивши, менш стали, молоді й голодні прихопилися до виснажування населення з надзвичайним завзяттям і безмірністю. Тому й не диво, що "земля збідніла від безупинних війн та урядницьких здирств" /Іпат. список Літопису, ст. 153/.

БОРІТЬВА МІЖ ПРОСЛАВОВИМИ ВНУКАМИ.

По Всеволодовій смерті /р. 1093/ в русинських володіннях скопилася нова колючка. До старих змагань поневолених Русинами земель вибитися з під русинської влади, яка мала осередком Київ, та до конкуренції окремих земель між собою; до боротьби племінної, культурної, релігійної й класової прилучилося ще загострення боротьби княжої, особистої.

Згідно з русинським правом родового старшинства князівства мали переходити в спадщину до старшого в роді; місцеве ж право "вотчинности" вимагало передачі їх від батьків до синів. В наслідок такого конфлікту прав а також під впливом місцевих обставин /боротьби територіальної, племінної, релігійної, класової і т.п./ та власної вдачі князів, де котрі з них заявляли просто особисті претензії на ту чи иншу роль в русинській державній системі, на те чи инше князівство. Отже: в дійсності боролася трое прав: родове, вотчине й особисте, а перемагало те з них, котре спіралось на дужчу силу, тоб-то: фактично панувало "право дужчого".

"Право дужчого" не сприяло заспокоєнню земель, а навпаки - вічно хвилювало їх надіями на перемогу й спонукало чистенних Володимирових та особливо Ярославових нащадків "спробувати свою долю".

Смерть київського князя неминуче викликала пробу сил серед інших князів. Кожен з Ярославових нащадків хотів сісти на його місце. З тією метою одні спіралися на родове право, другі - на вотчинне, а треті - пригадуючи поведінку Володимира й Ярослава - просто на свою волю й силу. З того неминуче повставала боротьба за владу. Так сталося й по смерті Всеволода Ярославича.

На підставі родового старшинства Київщина мала перейти Ізяславовому синові Святополкові, бо Ізяслав князував у Києві раніш Всеволода не тільки по праву сили, а й по старшинству; "вотчинне ж право" віддавало Київщину Всеволодовому синові Володимирові Мономахові. В такій суперечності рішенням стало право сили.

Володимир Мономах не почував себе так дужим, щоб силою не допустити Святополка Ізяславича до володіння Київщиною, а тому уступив її Святополкові /1093-1113/, осівши сам в Чернигівщині. З того часу Святополк та Володимир Мономах, змагаючись між собою, то потайки, то одверто виступали керівниками всієї русинської політики. Боротьбу ту в де-якій мірі притлумлювали лише п о л о в е ц ь к і н а в а л и, що змушували обох князів до спільної оборони.

Коли "рать велика оть Половець отовсюду" насувала на Русинські володіння й під проводом "безбожного - мовляв літописець - шолудивого хищника" Хана Боняка так зруйнувала край, що "рідко гунали по Руській землі орачі, але часто кракали ворони, тілячи собі мертвяків, та вели свою бесіду галки, збираючись летіти на поживу", то Святополк Ізяславич мусів порозумітися з Володимиром Мономахом і р.1093-тіти проти степовиків. Однак обидва були розбиті коло Трипілля й ледве зтікли - Святополк до Києва, а Володимир аж до Чернигова.

Половці ограбили околиці Києва й змусили Святополка, підобрюючись до них, одружитися з донькою половецького Хана Тугорхана, й дати їм одкуп, щоб більше не воювали. Мономах також дав одкуп, і Половці з великою здобичею майна і невільників повернулися на свої ночовища.

В наслідок розгрому Святополка й Володимира Мономаха половцями, з а в о р у ш и л и с я к н я з і - і з г о ї. Тмутороканський князь ізгой Олег Святославич, взявши собі на поміч Половців, вдарив на Чернигів і змусив Мономаха втікти до Переяславу. Мономах поєднався тоді з Святополком, і вони разом спершу розбили Половців під Голтвою, а потім покликали Олега на суд до Києва; коли ж той odmовився, опістили його половецьким спільником а русинським зрадником, пішли на нього походом і змусили капітулювати. Правда, Олег після того колотив ще на Смоленщині, Муромщині, опанував навіть Суздалем і Ростовом, але Мономахів син Мстислав прогнав його й звідти.

Тим часом на українські землі знов насунули Половці під проводом Боняка й Тугорхана, пробралися аж до Києва, й попалили навіть його перемістя. В таких умовах Святополк з Мономахом не мали змоги а ні перемогти один другого, а ні остаточно погромити Олега й інших ізгойв-опозиціонерів; тому вони знов запропонували Олегові піддатися братньому суду, обіцяючи йому дати Муром, і скиликали р.1097 до м. Любеча всіх князів на спільну нараду і запропонували їм по братньому розв'язати всі суперечки спільно й створити союз проти Половців.

З і з д к н я з і в у Л ю б е ч і р.1097, на який прибули Святополк Ізяславич князь Київський, Володимир Мономах - Чернигів-

ський, Давид Ігоревич Волинський, Василько Ростиславич - Галицький /Теребовельський/ та ізгої Давид і Олег Святославичі, ухвалив щоб основою спадщинного права була "вотчинність", однак закріпив за князями учасниками з'їзду не тільки вотчинні володіння, а й ті землі, якими вони на той час володіли по праву сили й договорів, тоб-то: схвалили *status quo* : за Святополком закріпили землі, якими володів його батько Ізяслав /Київщину/, за Володимиром Мономахом колишні володіння Всеволода /Чернигівщину/, за Святославичами останні володіння Святослава та Тмуторокань, а за рештою князів ті землі, які вони дістали від Всеволода після боротьби з ним, а саме: за Давидом Ігоревичем - Волинь, Володарем Ростиславичем - Перемишлянщину, а Васильком Ростиславичем - Теребовельщину. На тім усі цілували хреста й клялися, що коли котрий з князів порушить цю умову й піде на другого, щоб одібрати в нього затверджені за ним Любечським Зіздом землі, то всі інші мусять спільно покарати винного.

Окрім декларації права вотчинності й ствердження *status quo* князі уклали союз між собою для спільної боротьби з Половцями. Святополк Ізяславич та Володимир Всеволодович Мономах, хоча й виявляли назовні не мов-би добросусідські відносини, але в дійсності довіря й широти між ними не було. Володимир намагався скріпитися дужче за Святополка й при нагоді викинути його з Київщини, а Святополк змагався обезсилити Володимира, щоб не допустити до цього. В цій боротьбі кожен шукав собі спільників серед інших князів. Тому й під час Любечського З'їзду всі русинські князі поділилися фактично на два табори: 1/Святополк з Давидом Ігоревичем, та 2/-Володимир Мономах з Ростиславичами, що зазіхали на Давидову Волинь.

Поскілки на з'їзді панував вплив Мономаха, то Святополк і Давид Ігоревич зразу ж після з'їзду рішили ослабити Мономахів табор, а тому захопили Василька Теребовельського, коли він вертався зі з'їзду через Київ до дому та й осліпили його. Мономах відповів на це закликом до ізгоїв Святославичів іти на Київ і "поправити се зло". Спільні сили їх зібралися під Городком /під Києвом, на лівім боці Дніпра/, готуючись до наступу на Київ. Святополк хотів тікати з Києва, але Київська Громада взяла справу в свої руки: вислала до Мономаха митрополита й Всеволодову вдову з проханням не воюватися з Святополком на користь Половців. Мономах з спільниками мусів примиритися з цим і, затаївши ненависть, склав усю вину на Давида Ігоревича й доручив Святополкові покарати його одібранням Волині. Святополк Ізяславич мусів з цим згодиться. Однак, розуміючи, що покороення Давида обезсилить його, а скріпить Мономаха, переманив на свій бік Святославичів і увійшов з ними в спілку.

Тим часом Висльків брат Володарь Ростиславович погромив Давида Ігоревича, який хотів забрати собі Василькову землю, визволив Василька з полону й змусив Давида спокутувати свою провину видачою тих бояр, які "нарадили" йому осліплення Василька.

Після того напав на Волинь і Святополк, прогнав звідти Давида в Польщу й рушив на Галичину, щоб прилучити її до своїх земель на тій підставі, що там раніш правили його батько й брат Ярополк. Ростиславичі однак не піддалися, а навпаки погромили його "на Рожні Полі" /вододіл Серета й Буга/ й змусили вернутися до Києву, залишивши боротьбу в Галичині синам своїм. В тій боротьбі Святославичі закликали на поміч Угорського короля, а Ростиславичі помирилися з Давидом Ігоревичем.

аж в Обезію /Грузію/, де той довго перебуваючи так звикся до нового краю, що не хотів уже вертатися в половецькі степи навіть після Володимирової смерті. Коли ж тругий хан Сирчан вислав до Отрока "гуцця" /музику, співека/ Орю з намовою вернутися, Отрок ніяк на це не погоджувався. Оря переказав йому всі намовлення Сирчана, співав половецьких пісень, але ні щс не помогло. Тоді Оря з попередньої наради Сирчана дав Отркові понюхати степового зілля, Евшан-зілля. Почувши пахощі степу, Отрок мов переродився, заплакав і сказав: "краще в своїй землі кістками лягти, ніж у чужій славному бути". Повернувся в свою землю й виховав сина Кончака, що вславився своїми навалами на русинські держави в другій половині XII в.

КИЇВСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ Р.ІІІІЗ. Половецькі навали та межоусобні війни князів зруйнували в край господарство місцевого українського населення. Тим часом Святополк, як і інші русинські князі, дбаючи лише про свої особисті та династичні інтереси, зовсім не звертали уваги на долі народу, а инколи навіть використовували його тяжке становище для власного збагачення. Коли, наприклад, війна з Давидом Ігоровичем та Ростиславичами припинила підвіз соли з Галичини й підняла її ціну, Святополк увійшов у спілку з соляниками й разом з ними наживався, продаючи сіль по високій ціні. Коли ж печерський чернець Прохор став роздавати бідному людові сіль дурно, то Святополк заграбав її в Прохора, щоб не було конкуренції його спільникам - купцям. Це разом з іншими насильствами й зловживаннями викликало таке обурення проти Святополка та його спільників, що коли він помер, то народні маси в Києві кинулися на дома урядовців і купців, пограбили їх, розгромили двір київського тисяцького Путяти й погромили жиців, очевидно за попередні спекуляції.

Можливо, що з тим рухом зв'язувалися й певні автономістичні змагання місцевого українського населення. По "вотчиному" праву Київ мав перейти до Святополкового сина Ярослава; право ж родового старшинства вимагало передачі його ізгоєві старшому Святославовичові Давидові. Народ, що повстав, не хотів прийняти Ярослава Святополковича; віддати Київ ізгоєві боялася русинська шляхта, бо ізгої, як скривджені русинським осередком, мало дбали про збереження русинської могутності й традиції, навпаки: ради задоволення особистих бажань легко йшли на уступки місцевому українському населенню.

Тому, очевидно, русинська шляхта разом із асимільованими українськими заможними верствами, "болшии и нарочитиі мужи", як каже літописець, щоб втримати панування русинства й шляхти, запрохали на князівство в Києві Володимира Мономаха, хоч він в той час не мав уже на те ні "вотчинного" права, ні права родового старшинства. Володимир "пришов, утихомирив бунт та розрух народній і перейняв князівство Руської землі".

З того часу провід в русинській політиці остаточно перейшов до молодчої лінії Ярославичів, а саме Мономаховичів /Володимировичів/. В Мономахових руках з'єдналися дві найбільших на той час русинських держави І /Переяславсько-Смоленсько-Новгородська з Поволжам, та 2/ Київсько-Волинсько-Турівська. Будучи ж до того в союзі з Святославичами, Мономах став наймогутнішим русинським володарем /ІІІІЗ-ІІІ25/.

БОРІТЬБА МОНОМАХА З ЯРОСЛАВОМ СВЯТОПОЛКОВИЧЕМ.

Святополків син Ярослав, що ще за батька одержав у надільне володіння Волинь, спершу підпорядковувався був Моно-

махові, як васал, гадаючи по Мономаховій смерті одержати Київ на правах родового старшинства. Однак Мономах р. 1117 перевів з Новгороду у Білгород на князівство свого старшого сина Мстислава, щоб він був ближче до Києва і на випадок Мономахової смерті перебрав його в свої руки. З того часу Ярослав Святополкович повів боротьбу з Мономахом. Спершу Мономах погромив його і змусив "ударити чолом", але потім Ярослав удався за підмогою до своїх свояків королів угорського та польського.

Мономах обсадив Волинь своїм військом і віддав її в наділ своєму синові Романові; коли ж той помер - Андрієві. Ярославова спроба одбити Волинь за допомогою поляків не вдалася: їх розбито за допомогою Половців.

Р. 1123 Ярослав рушив на Волинь з новими силами Поляків, Чехів і Угрів під проводом угорського короля Степана, що хотів помститися "за нещастя свого батька" під Перемишлем. Однак під Володимиром Ярослава вбито підступом, а союзники його розсипалися. З того часу Мономах не мав уже конкурентів.

МОНОМАХОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ.

Для скріплення своєї могутності *Володимир Мономах*. Мономах породився з багатоманнастїями того часу: сам він, як уже сказано, одружений був з донькою англійського короля; сина Мстислава одружив з шведською королювною Христиною; доньку Марицю видав за претендента на візантійський престол Льва Діогена, од якого гадав переняти права на завойовану ним Болгарію, в зв'язку з чим виникла легенда, що Діоген передав Мономахові права й регалії візантійських цісарів /шапка й барми Мономаха, що стали згодом головними клейнодами при коронуванні руських царів/. Другу доньку Ефимію видав за угорського короля Кольмана; одну внуку, Малфриду, видав за норвежського короля Сігурда, а другу - Інґеборґу за данського принця Кнута. Захищаючи свої землі від Половців, він опріч численних походів, підписав з ними 19 умов.

Зібравши в своїх руках великі простори русинського панування, Володимир Мономах подбав і про внутрішнє скріплення своєї держави. Став шукати примирення з місцевим населенням, скликав нараду в Берестові з своєю дружиною, місцевими тисяцькими /київським, білгородським і переяславським/ та представником Святославичів, і разом з ними ухвалив нові закони, які обмежили визиск населення вищою русинською купецько-шляхетською верствою й дали йому змогу не повертати боргів, коли за них заплачено високі відсотки; установив певний відсоток. Опріч того взяв під оборону "закупів" од їх кредиторів, обмежив свавільство адміністрації, не дозволяючи "сильним скривдити а ні худого смерда, а ні вбогої вдовиці" і т.п. Навіть дітям своїм Володимир заповів "не дозволяйте своїм отрокам /урядовцям/ кривдити ні своїх, ні чужих, ні в селах, а ні на полях, аби вас не кляли".

Все це спричинилося до зближення князя з місцевим населенням, так що серед останнього на довго залишилася добра пам'ятка по Володимирові.

РОСПОРОШЕННЯ ДИНАСТІЇ ЯРОСЛАВИЧІВ.

Семилітнє правління після Мономахової смерті його старшого сина Мстислава /1125-1132/, який був "в отця мѣсто" для інших братів, що розсілися в Переяславі /Ярополк/, Турові /В'ячеслав/, на Волині /Андрій/ та в Ростово-Суздальсь-

кій землі /Юрій/, і очевидно продовжував батьківську політику у відношенні до місцевого населення так спопуляризували Мстислава, що князю довгий час віддавали йому й його нащадкам перевагу перед іншими претендентами на київське князівство.

Смоленск і Новгород Мстислав віддав в надільне володіння своїм синам Ростиславу й Всеволоду. Вся родина Мономаховичів під проводом Мстислава тісно держалася гурту й поборювала зародки інших русинських династій, окрім двох: Галицької династії Ростиславичів та Полоцької - Всеславичів. Галицька династія Ростиславичів, збираючи поволі до купи Галицькі землі, творила з них окрему міцну державу, що не хотіла нічого мати спільного з Києвом.

Полоцька династія Всеславичів також не хотіла коритися Мстиславові. В наслідок того р.1127 Мстислав двинув "на Кривичів чотирма шляхами" сили своїх братів, синів і інших підлеглих князів, змусив Полочан прогнати свого князя Давида Всеславича й прийняти князем Давидового брата Рогволода та присягнути на послух Мстиславові. Рогволод швидко однак помер, Давид повернувся і полоцькі князі перестали слухатися Мстислава. Коли ж він закликав їх на поміч проти Половців захищати "Руську землю", то вони відмовились, "но паче молваху Бонякови шелудивому во здоровье", тоб-то: стали на службу Половцям. Мстислав, погромивши Половців, пішов походом на Кривичів, розгромив їх, вислав п'ять полоцьких князів з жінками й дітьми на заслання до Царгороду, а землю полоцьку забрав собі, посадивши там р.1130 князем свого сина Ізяслава. Однак панування Мстиславичів у Полоцьку було не довгим. Місцеві сили швидко вишхнули їх звідти. Мстиславова смерть стала новою причиною для вибуху колотнечі між русинськими князями.

БОРОТЬБА МІЖ МСТИСЛАВИЧАМИ, ВОЛОДИМИРОВИЧАМИ ТА СВЯТОСЛАВИЧАМИ /ОЛЕГОВИЧАМИ/.

Мстислав Володимирович передав Київ не синові, а братові Ярополкові /1132/. Ярополк же осівши в Києві, поминав своїх братів і наслідником своїм намітив старшого Мстиславового сина Всеволода, якого з тією ж метою перевів з Новгороду на Переяславщину.

В даннім випадку знов не додержано було а ні права родинного старшинства, а ні права вотчинності: все зроблено на підставі угоди двох братів, згідно з їх особистими й вузькородинними інтересами.

Це викликало велике невдоволення й заколот серед русинських князів: "разьдра ся вся земля Руськая". Володимировичі Юрій та Андрій, спіраючись на передачу Мстиславом Києва братові, брали це як прецедент родинного старшинства і заявляли свої претензії на Київ після Ярополка і ходили походами на Переяслав, щоб захопити його в свої руки, як ключ до Київського князівства. Всеволод Мстиславович боронив свої права, як вотчинник, а Святославичі /Олеговичі/ разом з Половцями допомагали йому з метою одбити від Володимировичів свої давні "батьківщини".

Всеволод Мстиславича прогнав з Переяславу Юрій Володимирович, Ярополк вигнав Юрія, посадивши в Переяславі другого Мстиславича Ізяслава, Всеволод осівся в Новгороді, як підручний Ізяслава. Полочани, скористувавшись виходом Ізяслава в Переяславщину, прогнали з Полоцьку залишеного там князувати Святополка Мстиславича, а посадили собі князем Всеволодового внука Василька. Володимировичі помирилися з Ярополком і виговорили в нього Переяслав; Ізяслав поєднався з Олеговичами й Половцями та вдарив на Ярополка й Володимировичів. Ізяславові війська з Новгороду двічі ходили на Ростово-

Суздальські землі, а Святославичі з Половцями билися з Ярополком та Юриєм Володимировичами на Подніпров'ю. В цей час сталася цікава подія в Новгороді. Тамтешній князь перестав додержуватися батьківсько-дідівської політики відносно місцевого населення, а саме не жалував смердів, не цікавився Новгородом і перший утік з поля битви під час походу на Суздаль для підмоги Київщині. Новгородці за все те прогнали його з Новгорода і ця революція стала в далішому однім із головних прецендентів новгородських вольностей в наслідок яких Новгород скріпився, як республіка.

Боротьба Мстиславичів /небожів/ з Володимировичами /з дядьками/ закінчилася спершу угодою р.1135, по якій Переяслав дістався Андрію Володимировичу, але Олеговичі з Святославичів з тим не примирилися і разом з Половцями вже року 1136 розпочали нову війну і р.1138 спустошили Переяславщину. Тоді Ярополк Володимирович помирився з іншими Володимировичами, Мстиславичами й Ростиславичами та й рушив на Олеговичів, в першу чергу на Всеволода Олеговича, що сидів у Чернигові. Чернигівська громада змусила Всеволода скоритися Ярополкові і Ярополк став старшим князем на Русі. Однак зразу ж після того на початку р.1139 він помер.

По Ярополковій смерті в Києві осівся його молодший брат Вячеслав Володимирович, але Чернигівський Олег вич Всеволод /1139/ змусив Вячеслава уступити йому Київ. Володимировичі виступили проти Всеволода, але він за допомогою братів, Половців, Галицьких Ростиславичів та Поляків приборкав їх. Не бажаючи ж нічого давати братам за їх послуги, уложив союз з Мстиславичами й дав "волости синові, а братів не налілив нічим". Олеговичі уклали союз проти Всеволода з Давидовичами але Всеволод зручно розсварив їх, а потім приєднавши до себе тих і других разом з Мстиславичами й Поляками ходив походами на Галицького князя Володимира й примусив його до певної покори, хоч і не надовго.

Для скріплення свого становища Всеволод Олегович посвоячився з королем польським Володиславом II, видавши свою доньку за його сина Болеслава, і помагаючи йому проти менших братів - Болеслава Кучерявого та Мешка. Мстиславичі, в свою чергу, породилися з Болеславом Кучерявим.

РЕВОЛЮЦІЯ р.1146. Олеговичі, посідаючи стародавнє русинське гніздо - Тмутарокань та некультурні Ростово-Суздальські й Муромські землі в значній мірі залишилися старими Русинами завойовниками-свавільниками, які зовсім не звертали уваги на потреби місцевого населення. На цім тлі проти Всеволода Олеговича швидко виросло велике невдоволення. Народні маси скаржилися на злирства й неправди княжих тивунів; київська шляхта на засиддя чернигівських бояр, київське духовенство на вигнання митрополита Михайла до Новгороду, а всі разом на те, що Всеволод Олегович "наводив" на Україну Половців і за їх допомогою свавільничав.

Р.1146 Всеволод Олегович розхорувавшись, скликав у Києві віче й змусив його оголосити князем свого брата Ігоря Олеговича, після чого сам помер.

Коли ж Ігор Олегович з братом Святославом прибув до Києва, то після урядового віча на "Ярославовім дворі", яке спокійно присягнуло князеві, зібралося нове віче, неурядове, революційне, на Почолі. Воно зажадало від нового князя гарантій, що не буде попереднього свавільства, злирства, що буде впорядковано суд, судові кари і т.д.

Святослав за брата присягнув на задоволення вимог населення, "ліпшії" /визначніші/ кияни поїхали до Ігоря Олеговича і вислухали від нього підтвердження Святополкових обіцянок, а народ кинувся на ненависного тивуна Ратшу й мечників /судових агентів/ та пограбував їх. Через кілька днів "кияни знеохотилися до Ігоря й послали до Ізяслава /Мстиславовича/ в Переяслав кажучи: "іди, княже, до нас; хочемо тебе".

Очевидно в цій випадку відбилася більша принатуренність Мстиславичів до краю і через те більша симпатія до них місцевого населення. Ігор Олегович пробував перемовити киян, покликав до себе визначніших київських бояр Уліба й Івана Войтишча, ствердив намови Уліба на становищі тисяцького /керownika місцевими військами/, але нічого вже не допомогло. І з я с л а в М с т и с л а в и ч рушив на Київ і на зустріч йому вийшли посланці від населення Київщини, прилучилися колонисти Київщини "Горні Клобуки", а врешті під обам київом пристали й київські полки. Ігор Олегович був розбитий і загруз у болоті, де його й захоплено в полон та закинуто в Монастирський "пурб". Населення ж розграбувало майно, як його самого, так і його бояр та дружини. В Києві наново осілася династія Мстиславичів.

ЗМАГАННЯ БАСЕЙНІВ ДНІПРА, ДНІСТРА Й ВОЛГИ.

ПРИЧИНИ Й СИЛИ БОРІТЬБИ.

В міру вимірання й асиміляції русинства та розпорощення русинської династії скріплювалися тенденції окремих завоюваних ними земель до опанування інших. Місцеве населення кожної землі разом з своєю династією змагалось в першу чергу вибитися з під руки київського князя, як символа русинської влади, а потім самому зайняти пануюче становище серед інших русинських земель.

Боротьба між Мстиславовичами, Володимировичами, Святославовичами /Олеговичами й Давидовичами/ та Ростиславовичами в наслідок того не тільки не вщухала, а що далі більше загострювалась. Князювання Ізяслава Мстиславовича цілком заповнене межиусобними війнами русинських князів. Дієві сили їх склалися з 1/місцевого населення з його народним ополченням, 2/княжих родин та їх дружин, 3/степовиків /Половців та Чорних Клобуків/, та 4/міжнародних сил /Польща, Угорщина, Чехія та інші/.

В цей час русинство, як політична сила сходу Європи вже майже зникає, розпоршується серед різноплемінного населення сходу, одходить на задній план, стає скрізь як не цілком своїм, то напів-своїм; асимілюється, і в одних місцях цілком розпливається серед місцевого населення /в басейні Дніпра й Дністра/, а в других розплившись серед нього надає йому свій культурний тип /басейн Волги/. Так чи інакше скрізь уже русинство принатурюється, стає своїм. Боротьба між русинами й не-русинами майже зникає, а натомість виотупає нова боротьба, боротьба місцевих земель і племен та їх династій /переважно русинського походження/ між собою.

Всі сили, що приймають участь у боротьбі укладаються в два ворожих табори. З одного боку природо-географічний і культурний панівний тогочасного сходу Європи - басейн Дніпра /шлях "з варяг у греки"/, а з другого - всі його конкуренти - басейни всіх інших східноєвропейських річок, що бажали скинути гегемонію Дніпра. З одного боку Мстиславичі /династія Київщини, почасти Переяславщи-

ни, Новгородщини / + Давидовичі / династія Волині / + Чорні Клобуки / оселенці південної Київщини / + князі польський, угорський та чеський; а з другого - Володимировичі / династія Ростово-Суздальщини / + Ростиславичі / династія Галичини / + Олеговичі / династія Тмутораканщини, Чернігівщини й Муромщини / + Половці.

Українське населення хоч "з радостею", мовляв літописець, приймало князів з обох таборів, але в дійсності стояло на стороні Мстиславичів.

"Свою династією Київська громада чи її аристократія уважала Мономаховичів, спеціально старшу лінію її - Мстиславову" / М. Грушевський - Істор. Укр. Руси, т. II, ст. 291 / Олеговичів же київни не любили. "Ольговичів не хочемо", "Ольговичів дідичним володінням не хочемо бути", "На Ольговичів підемо радо і з дітьми" - свідчить про них літописець. Про це саме свідчить і той факт, що населення Києва, довідавшись про союз Олеговичів з Володимировичами проти Києва, люто розправилося самосудом над Ігорем Олеговичем.

З другого боку Куряни залишили слід в літопису такою заявою: "Оже се Ольговичь, ради ся за тя бьемъ и с дѣтьми". Отже Чернігівщина мала більше симпатій до Ольговичів, ніж до якоїсь іншої династії.

Склад і розполога сил ворожих таборів виразно вказують на змагання певних геополітичних та національних систем: з одного боку басейн Дніпра, осередок українських земель / Київщина, Волинь / разом з природним спільником - рештою Дніпрового басейну / Турово-Пинщиною, Смоленщиною й Новгородщиною / охитніше приймав династію Мстиславичів та Давидовичів, як більш піддатливі до асиміляції і направляв їх зусилля на підпорядкування собі басейнів Волги, Дністра, та захист від степових навал з Дону, а з другого - басейни р.р. Волги / Ростово-Суздальщина й Муромщина / Дністра / Галичина / та Дону / Половеччина /, притягаючи до себе в спілку басейн Десни / Чернігівщину /, намагалися опанувати басейном Дніпра, як осередком тогочасного культурного світу східної Європи з звязковими шляхами між півднем і північчю, заходом і сходом. Ця боротьба й була основою всіх подій XII-XIII в.в. на сході Європи.

Не князі були її ініціаторами, а тогочасний суспільний уклад сходу Європи та суперечність інтересів його різноманітних суспільних скупчень. В першу чергу діяли причини природно-географічні та господарські, які ділили весь схід Європи на два вищевказаних табори: басейн Дніпра і його суперники, а цю розпологу час від часу міняли впливи 1 / національні / сполучення в одному таборі різних національностей - Русинів, Финів, Половців та Галицьких українців - та розпорошення однієї української нації в обох таборах, 2 / релігійні / впливи на боротьбу християнської релігії та церковних ерархів /, 3 / класові / стремління до участі в державних справах різних класів місцевого населення /; 4 / династичні / злучення кількох династій в одному таборі або роздвоєння однієї династії між обома таборами /; 5 / особисті / влада князів та їх дорадників /.

Басейн Дніпра в наслідок свого центрального положення між противниками довгий час панував над ними, але їх розвиток та внутрішнє обезсилення Києва врешті скріпило останніх і дало їм змогу спільними силами поремогти Київщині.

БОРЬБА ЗА КИЇВ
ВЛЮЧ ДО ДНІПРОВОГО БАСЕЙНУ.

Яскравою ілюстрацією цієї боротьби було князювання Ізяслава Мстиславича та його наступників.

Басейн Волги,єднавшись з басейнами Десни й Дністра, напав на ба-

сейн Дніпра.

Юрій Володимирович¹⁾, осівшись в Ростово-Суздальській землі, разом з Олеговичами /Муромщина й Чернигівщина/, Ростиславичами /Галичина/ та Половцями кілька разів одбивав Київ від Ізяслава Мстиславича, але останній, володіючи Київщиною, Переяславщиною й Новгородщиною у спільці з Давидовичами /Волинь/, Чорними Клобуками, що з його дозволу сиділи на південних межах Київщини, угорським князем Гейзою, польським Болеславом Кучерявим та чеським - Володиславом II одбивав Київ назад, укладав мирові умови з Юриєм, впоряджувалася зїзд князів у Городку р.1148, який затвердив його права на Київ, знов воював з Юриєм, знов укладав угоду, а далі щоб розколоти Володимировичів закликав у Київ безхарактерного Вячеслава Володимировича, передав йому титул київського князя, а сам залишився при ньому фактичним правителем держави, відбив ще кілька Юриєвих навал, знов помирився з ним, підписав р.1157 угоду з Олеговичами, щоб надалі діяло "вотчинне" право, вигнав після того Юрія з Чернигівщини в Суздальщину, р.1152-3 відбив дві його навали на Київщину, покарав галицького князя Володимирка за поміч Юриєві, одібрав од нього сили захоплені під час колотнечі землі Волинські й Київські і цілком закріпив за собою першенство на Русі, здобувши почесний титул "великого князя" серед русинів та "царя й господина" у Чорних Клобуків.

По смерті Ізяслава Мстиславича Вячеслав Володимирович усиновив і закликав до Києва на співкняження його брата Ростислава Мстиславича, але супроти того повів боротьбу Ізяслав Давидович у спільці з Олеговичами й Юриєм Володимировичем. Боротьба загострилася, коли помер Вячеслав. Кількість претендентів на Київ збільшилася Ізяславовим сином Мстиславом. Ростислав мусів тікати з Києва, Київ де-який час залишався без князя, а після того його захопив Ізяслав Давидович; від Ізяслава одібрав попередній спілник Давидовичів Юрій Володимирович, а проти Юрія об'єдналися всі інші претенденти на Київ: Ростислав Мстиславович, Мстислав Ізяславович та Ізяслав Давидович. Юрій р.1157 помер, в Києві вибухла революція проти Юриєвого Суздальського режиму. Народ розграбував двори Юрія, його сина й усіх бояр, наведених ними з Суздаля, і розгромив їх дружину, як по містах, так і по селах.

Настрашені революцією заможніші кияни закликали до Києву Ізяслава Давидовича. Ізяслав після того підбив Турово-Пинську волость, воював з галицьким князем Ярославом, дав у себе притулок його противникові Іванові Берладникові, що нападав на Галичину з якимись степовими силами; врешті ж під натиском Ярослава Галицького, Ростислава та Мстислава Ізяславовича мусів тікати з Києва. До Києва повернувся Ростислав, та він не поладнав з місцевим населенням і посадив чимало киян до в'язниць за "краволу". Цим скористувався Ізяслав Давидович і легко одбив од нього Київ, це вже в третє. Однак сидів там не довго. Ростислав з Мстиславом і Чорними Клобуками вигнали його звідти, після чого Ізяслав тікаючи був забитий останніми, а на київському столі міцно засів Ростислав Мстиславович.

Цим закінчилася друга стадія боротьби між Володимировичами/Мономаховичами/, Мстиславичами й Олеговичами-Давидовичами /Святославичами/ за Київ, яка надзвичайно роспорошила русинські князівства, ослабила Київ, відокремила від нього Переяславщину, Волинь та Турово-Пинську землю.

В Києві на де-який час міцно засів Ростислав Мстиславович, "батьків-

¹⁾ помер 1157р.

ський" авторитет якого визнали князі чернігівські, волинські, галицькі, переяславські, рязанські, новгородські. Хоч не в повній, то в деякій мірі він "доглядав справедливості" між ними й наділяв підупалих волостями та організував боротьбу з Половцями, які нападали на Русинські землі в р.р. 1159, 1161, 1164, 1166, 1167. Помило того, що Ростислав для задобрення Половців одружив свого сина з половчанкою, він ходив проти них походами, з яких особливо визначився похід року 1166, в якому брало участь дванадцять русинських князів; однак ні одного з Ростово-Суздальських земель, бо "Династія Юрія все зіставлялася чужою для української політики й українських князів" /М. Грушевський - Іст. Укр. Руси, т. II, ст. 341/. Волга не хотіла допомогати Дніпру, а нетерпеливо чекала його обезсилення.

Тай галицька поміч була тільки тимчасовою, бо Галичина /басейн Дністра/ дійшла вже до такого стану, що мріяла про старшинство над Києвом. * князів

СФОРМУВАННЯ ДНІСТРОВОЇ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ ОДИНИЦІ.

Галичина, що за Володимира Великого складала разом з Волиною одну волость, в якій сидів Володимирів син Борис, а по його смерті підпорядкована безпосередньо київському, леє в 50-60 р.р. XI в. зобула власну династію: там осівся Ярославів унук Ростислав Володимирович, після чого вона відлучилася від Волині. Претензії на Галичину князів київських і волинських, а можливо й внутрішнє невдоволення місцевого боярства змусили Ростислава р. 1064 втікти до Тумтороканю, і Галичина разом з Волиною на деякий час знов попала в руки київських князів /Ізяслава, Ярополка/.
Ростиславові ж сини, опинившись в "ізгоях", не примирилися з своїм становищем і, поблукавши де який час в Тумторокані, та по інших землях, побувавши в неволі у Ярополка, врешті р. 1084 прогнали Ярополка з Володимирів, столиці Волинсько-Галицького князівства, і після певної боротьби з ним та київським князем Всеволодом - тодішнім головою русинських князів - врешті добилися того, що останній віддав їм "батьківщину" Галичину. Старший Ростиславич Рюрик осівся в Перемишлі, а молодчі - Володар і Василько напевно не відомо де; очевидно в Звенигороді і Тереховлі, бо відомо, що пізніше Василько сидів у Тереховлі. Галичина розділилася на три частини: 1/Посяня або "горная страна Перемишльская", 2/Побужа й верхнє подністро-вья, та 3/Поділля.

Ярополк не хотів примиритися з відділенням Галичини, розпочав похід проти Ростиславичів, але в дорозі загинув від руки якогось "нерядця", очевидно, підсланого Ростиславичами. Давид Ігорович з Святославичів, що засів після того на Волині, теж мріяв про підпорядкування Галичини, для чого, як уже сказано, намовив київського князя Святополка осліпити Василька Тереховельського. Святополк, одібравши згодом Волинь від Давида, також рушив на Галичину з великим військом, але спершу був розбитий "на Рожні полі" коло Золочева, а потім р. 1099 під Перемишлем. З того часу в Галичині на цілих 60 літ закріпилася династія Ростиславичів.

Ростиславичі, з одного боку, боролися з Польщею й Угорщиною за західні кордони і тому не раз ходили походами на Польщу не тільки щоб "мстити Руськую землю", а й щоб підпорядкувати собі "землю лядську"; з другого ж боку, змагалися до того, щоб коли не підпорядкувати їй до злучення з Київщиною, бо останнє загрожувало б надзвичайним зміцненням Київщини й поневоленням Галичини. Низкою завзятих, більш або менш щасливих війн оборонено самотійність Галиць-

*) собі Волинь, то принаймні не допустити

твся з тим. Володимирко, користуючись війною Ізяслава з Юриєм, не виконав своєї обіцянки, але несподівана смерть Володимирка затримала війну, бо його син Ярослав заявив жорстоку Ізяславу.

Тільки р. 1154 Ізяслав, не дочекавшись виконання обіцянок Ярослава, рушив на Галичину й на берегах Серету розгромив галицьке військо, і обдуривши його "галицькими корогами", які раніше захопив у бою, а потім виставив на видних місцях для того, щоб галичани думали, що то їх збірні пункти, узяв велику силу в полон і звелів позабивати галицьких полонених, окрім "лутших людей". "Більше плачуть великі по всій землі Галичеські". Втративши однак і сам багато війська та не маючи помічі від Угорів пішов з Галичини назад.

По смерті Ізяслава Волинь розпорошилася на кілька князівств, які виступали проти гегемонії Київщини. Басейн Случу також мріяв про самостійність, а тому став безпечний для Галичини. Хоча новий київський князь Юрій, приборкуючи Волинь "повелів зяти своєму Ярославу Галичському ити нань", але до цього не дійшло через смерть Юрія. Тим часом новий київський князь Ізяслав Давидович підпоміг Іванові Берладникові в його претензіях на Галичину.

Берладник, ставши князем в Подунаї, розбивав галицькі "кубари" /купецькі кораблі/, грабував галицьких рибалок, а врешті за допомогою Половців рушив на галицьке Пониззя, заняв Кучелмин, де "ради била йому", а з Ушиці, обсаженої Ярославовою залогою, "смерди сканаху чересь заборсла кь Іванови, и перебже ихъ 300". Симпатії смердів до Івана виразно вказують на існування соціальних причин у тій боротьбі. Берладник виступав у ролі визволителя скривджених верств.

Населення Галичини поділилося на два табори й опозиція прислала запросини Берладникові: "тільки ти свої стяги покажеш, ми зараз відступимо від Ярослава".

Ярослав однак порозумівся з волинськими князями й разом з ними погромив київського князя Ізяслава Давидовича, а в наслідок того й Берладник мусів одступити.

З Польщею й Угорщиною Ярослав був у добрих стосунках і для захисту Угорщини проти Візантії перетримував у себе претендента на Візантійський престол - Андроніка Комнена, здається, сина Володарівни, що була заміжжям за котримсь із Комненів.

Взаємовідносини ж з місцевою шляхтою були злі. Галицька шляхта, як уже сказано, визначалася своєю сконсолідованістю й традиційною рішучою участю в державних справах. Причин цьому було кілька: 1/в Галичині затрималася династія Ростиславичів, через що не приходили нові князі з новими дружинами, а тому стара дружина Ростиславичів вимірала й асимілювалася з місцевою шляхтою.

"Наслідком того в Галичині більше ніж де инде могла розвинутиися діичність серед бояр; майно, впливи, колігації, права на певні уряди переходили і зростали з покоління в покоління"; 2/Традиція незалежності від Русинського осередку була настільки сильною, що навіть пізніший князь Володимирко називав посланця київського князя "руським боярином", чим відрізняв його від бояр галицьких, яких до "руських не зачисляв"; 3/"Повнійше, ніж де инде дорогою вікового процесу могла злитися тут аристократія земська /тоб-то: місцева, з нашого погляду, слов'яно-українська - Н.Гр./ з княжою, дружинною, і злучити до купи силу економічну з урядницькою /зайшлою, з нашого погляду, русинською - Н.Гр./. До того нечисленність княжої династії, брак князів підручних віддавав в руки боярства такі високі й впливові становища, які по інших землях були для них неприступні: вони займають в ролі намісників княжі столи /Звенигород, Перемишль і т.и./, мають .

свої великі полки, від себе роздають посади меншим боярам, так що безпосередня залежність в сь о г о боярства, всієї землі від князя затрачується"... "Взявшись за руки, замкнувшись в своїм кру-зі, куди не легко було пролізти новому чоловікові /ми се можемо слідити по аристократичних галузях галицького літописця, що злобно пригадує одному з олігархів попівський рід - "поповъ внукъ", другим-їх селянське походження - "плємя смердѣ"/, тримаючи в залежності від себе менше боярство, опершись одною ногою на воєнну силу своїх полків /тоб-то: місцевого ополчення, війська, що складалося з місцевих слов'ян-українців - Н.Гр./; другою на широко розвинену земельну власність /тоб-то: родово спадщинні права на місцеву землю-Н.Гр./, - галицьке боярство при кінці XII в. було дійсно так сильне, що могло поборотися з княжою властею і супроти її відчуження від громади мати в сій боротьбі перевагу".../М.Грушевський - Історія Укр.-Руси, т. II, ст. 479/. 4/"Галицько-боярські політичні змагання вирости понад рівень звичайної княжої влади, звичайного руського політичного *modus vivendi*". Правління русинських князів переконало їх, що "їм нема що думати знайти таку руську династію, котра полишила б стільки простору політичним претензіям боярства, скільки вони собі самі хотіли зачеркнути". Тому то в Галичині сформувалася "боярська політика, що при всіх відмінах, при незгоді боярських партій й існуванню різних політичних напрямків серед них", мала своєю метою, мовляв М.Грушевський, 1/"не давати закріпитися в Галичині котрій небудь руській династії"; 2/"шахуючи різних претендентів на галицький стіл одного другим, вести до того, аби галицькі князі були як найслабші", 3/"аби власть князя була номінальною, а дійсна управа була в руках боярства, а як можна - то й зовсім без князя правити землею".

Радикальні боярсько-шляхетські елементи за допомогою Угрів в той чи інший спосіб обмежували княжу владу і сами правили країною. Поруч з боярською верствою на державно-громадські справи Галичини мали великий вплив міські громади, самоуправління міст, що складалося переважно з заможного міщанства /купців і ремісників/. "Галицьке боярство було передовсім урядничою верствою, що дивилася на землю й людність, як на джерело доходу, як на "корм"; захопивши в свої руки управу воно мусіло дуже даватися в знаки людности". /М.Грушевський - Історія Укр.-Руси, т. II, ст. 477/. Тому інші верстви населення ставилися до нього вороже. В першу чергу змагалася з ним верства міщанська, що зорганізована була в громади, які склавши-ся цілком з місцевого слов'яно-українського елементу, зберігаючи давню традицію самоуправління, маючи свою адміністрацію, суд і військо, свою скарбницю й культурно-громадські заклади - міщанські громади завзято обстоювали місцеві інтереси від свавільства як русинських князів-завойовників, так і зайшлої та місцевої шляхти, боярства.

Борючись проте з боярською верствою за політичні впливи, міщанські громади разом з тим підпірали її в обмежені князівської влади. Підпорядковані верстви населення Галичини також не залишалися мовчазними свідками подій. "Грабительства нечестивих бояр" викликали в нього ненависть до боярства, як до верстви капіталістів, земельних можновладців, що як скрізь, так і тут використовували свою силу й правительственні впливи у відносинах з менше заможною людністю" /там само/; не менше невдоволення на заможне міщанство, що замкнувшись у цехи й громади в значній мірі також було привилеюваною верствою, змушувало "смердів" не раз займати власну позицію

в боротьбі князів, боярства й громад за владу, віддаючи свої симпатії тій чи іншій групі, залежно від її відношення до смертів, і тим впливаючи на хід подій. Таким чином в Галичині сформувалося чотири виразних суспільних сили, що впливали на державні справи - князь з особистою дружиною, боярство з земським військом, міщанські громади й підпорядковане населення - з яких найдухотішим було боярство. Все це спричинилося до того, що русинс-завойовницький князівський режим в Галичині ледво тримався; коли не цілком, то в великій мірі рішачою силою було місцеве слов'яно-українське населення в його різних соціальних групуваннях, що майже повновладно тримало русинських князів у своїх руках.

Коли Ярослав прогнав свою дружину Ольгу з сином і приблизив до себе якусь "Настаську", через яку здобула великі впливи при дворі боярська родина Чаргів, то решта боярства на чолі з Костем Ярославичем і якимсь службіним князем Святополком силою усунула Чарговичів, спалила "Настаську" і змусила Ярослава присягти, що він надалі добре житиме з своєю княгинєю. Хоч Ярослав присяги не додержав і Ольга з сином знов його покинула, але сам факт спалення "Настаськи" й присяги Ярослава боярству вказує на велику силу останнього.

Київська літопис розповідає, що Ярослав "був князь мудрий, бистрий в слові, богобійний, поважний по всіх землях і славний своїми полками", однак "не ходив він сам з військом, але посилав своїх воєвод". В другім місці розповідається, що під час війни з Ізяславом галицькі бояри сказали Ярославові: "ти молодий, поїдь собі на бік і дивися на нас, як ми будемо голови складати за честь твого батька і твою, за те, що твій батько нас кормив і любив! Ти у нас князь один і як би з тобою що сталося, щоб ми робили! Ідь но ти до городу, а ми самі будемо битися з Ізяславом!"

Цією ввічливою формою немов би турботи про самого князя, галицькі бояри фактично усували його від керування військом, щоб він не захопив його в свої руки й не використав його проти них.

Поскільки Ярослав не керував галицьким військом, а це робили самі бояри, то й заслуги військових успіхів треба приписати не князеві, а місцевому боярству. Тому й славу, висловлену якимсь тогочасним русинським придворним поетом у "Слові о полку Ігоревім", де сказано: "Галицький Осмомисле-Ярославе! високо ти сидиш на своїм золотокованім столі, підперши угорські гори своїми залізними полками, заступивши королеві /угорському/ дорогу, зачинивши Дунаю ворота, радячи суди до Дунаю! Гроза твоя по землях тече! Ти відчиняєш ворота київські; стріляєш з батьківського золотого стола салтанів по далеких землях!...- всю цю славу треба віддати тогочасному галицькому боярству, яке фактично керувало військом, князем і внутрішнім життям Галицької держави.

Перед своєю смертю р.1187 Ярослав скликав до себе на двір боярство і духовенство - "зборъ вся и монастыря", "и нищяя, и сильныя и худыя" - "усю Галицьку землю" і перепросивши їх за свої провини добре вгостив їх, і в заповіті своїм, переданім боярам, розпорядився, щоб по ньому правили сини його: менший Олег /від "Настаськи"/ в Галичі, а старший Володимир /від Ольги/ - в Перемишлю.

Однак населення з цим не погодилося. По смерті Ярослава "бысть мятежь великъ в Галичской земли": галицькі бояри, порозумівши з Володимиром, прогнали Олега з Галича й Володимир "сіз у Галичу, на столі діда свого й батька свого". Олег за допомогою польського короля Казимира Справедливого прогнав Володимира з Галичу й сам осівся там, але швидко "свої люди" отруїли його, й Володимир знов став еди-

ним князем всієї Галичини. Та й з Володимиром галицьке громадянство не мало спокою, бо "бѣ любезнивъ~пштію многому" і "гдѣ улюбивъ жену или чью дочь, поїмаєть насильем"; всі справи вів самостійно, а "думьї /нароц з старшими боярами - Н.Гр./ не любяшесть с мужикъ своїми". Тому, коли Володимир "поя у покъ жену и постави себѣ жену", то бояри порозумілися з Волинським князем Романом і "зібрати свої полки" зажадали, щоб Володимир зрікся попаті й видав її їм. Володимир з попадем та своїми синами й приятелями утік до Угорського короля Бели III /1173-1196/. Бояри запросили на князівство Романа Волинського, який і осівся в Галичині, ще раніш уклавши тісний союз з поляками. Угорський король Бела III дав Володимирові військо і той повернувшись прогнав Романа, але Угорці після того арештували самого Володимира й посадили князем галицьким угорського королевича Андрія, який дав управу Галичиною в руки бояр, виславши від них лише закладнів на Угорщину. Володимира з жінкою закинув він до вежі теж на Угорщині. Угорський король став /р.1189/ величатися і "королем Галичини" /rex Galicis/. Півній частині галицького боярства, що фактично мало владу в своїх руках, це становище, очевидно, не подобалося, бо коли Роман з частиною "Галичан" за підмогою Київського князя Рюрика Ростиславича та Поляків пробував вернутися в Галичину, галицькі бояри разом з угорським військом розбили його коло Плісниськи й прогнали в Польщу.

Поруч з тим однак існувала й опозиція, яка не мирилася з тим, що "чужоплеменники відібрали отчину"; вона змовлялася то з князем київським, то Романом Волинським то з Берладниковим сином Ростиславом, закликаючи їх "к себѣ на княжение". Про те, коли Берладник прийшов у Галичину, то лише частина бояр перейшла на його бік, а решта "держажуся крѣпко по королевичи". Ростислава Берладника розбито, взято раненого в полон і привезено в Галич. Населення міста Галича, довідавшись про це, підняло повстання, щоб визволити Ростислава Берладника з неволі, але Угорці "приложили смертельне зілля до його ран" і він помер.

Повстання скінчилося нічим. Про те Угорські насильства над населенням, забірання на Угорщину галицьких жінок і дівчат, ставлення коней по церквах і хатах і т.п. все ж таки настільки обурювали населення, що Володимир, скористувався ним, підкупив сторожу й утік з в'язниці; після того піддався під опіку німецького цесаря Фридриха Барбароси й появився в Галичині з польським військом короля Казимира Справедливого. "Галицькі мужі, мовляв літописець, стріли з великою радістю свого князя й ділеча, а королевича прогнали з своєї землі", "Володимир же утвердився в Галичу і від того часу ніхто не наставляв на нього". Для скріплення свого становища Володимир піддався старшинству Суздальського князя Всеволода, який взяв його під свою опіку, повідомивши про те Угорщину й Польщу. Дністер знов пішов з Волгою, але не з Дніпром.

Коли ж р.1199 Володимир помер, то разом з цим увірвалася династія Ростиславичів, бо Володимир не залишив синів, а брати його померли раніш.

ВІДОКРЕМЛЕННЯ Й ЗМІЦНЕННЯ СУЗДАЛЬЩИНИ ТА ОСЛАБЛЕННЯ КИЇВЩИНИ.

В той час, як Київське князівство занепадало від внутрішньої колотнечі й половецьких навал, Суздальщина, що далі більше відокремлювалася і міцніла, Суздаль-

ські князі, завойовуючи нові землі, осідаючи там на князівства силою меча, а не спадщинного права, не вважали себе підлеглими Київському

князеві, як представникові родинної традиції, бо жадних земель від нього не очержували. Вони лише сперечалися з Київськими князями за ті землі й права, які належали їм в Дніпро-Дністровому басейні по праву родової чи вотчинної спадщини. В справах же суздальських земель особливо новозавойованих, діяли цілком самостійно. Тому Суздальщина що далі більше відділялася від політичного зв'язку з Київщиною, формувалася в цілком окремий і самостійний комплекс держав. Це становище Суздальщини особливо скріпив Юрій Володимирович, який підпорядкував собі тамтешніх братів та братаничів та повиганяв непокірних, зробив своєю столицею "мизинне" місто Володимир на р.Клязьму та Боголюбів під Володимиром, заснував окрему від Києва митрополію, взяв у руки єпископів і став "самовластцем" півночі.

Витворюючи власне самодержавне князівство на півночі, Юрій однак не переставав боротися за Переяславщину й Київщину, як за старші князівства, за право князувати там; син же його Андрій, прозваний Боголюбським по головному місту князівства, підкреслив, що він визнає найстаршим князівством не київське, а своє власне - суздальське, якому й став підпорядковувати всі інші.

Коли помер Київський князь Ростислав Мстиславович і на його місце осівся Мстислав Ізяславович, що разом з князями волинськими, переяславськими та чернігівськими став громити Половців, Андрій не тільки не допоміг йому в цій боротьбі з степовиками, а, навпаки, порозумівшись з Ростиславичами, напав на Київ, прогнав Мстислава й розгромив Київ так, як його ще ні один ворог не громив: два дні "Смольняне, Суздальці, Чернігівці" грабили "Подоліє і Гору, і монастирі, і Софію і Десятинну Богородицю, і не було милосердя нікому ні звідки: церкви горіли, християн убивано, інших брали в неволю". /Лавр. спис. літопису, ст. 336/. Це було не одно із звичайних захоплень різних претендентів, які ми бачили раніш. Ні, тут виразно виступив намір геополітичної системи р.Волги остаточно знищити свого суперника - геополітичну систему р.Дніпра. Андрій брав Київ не для того, щоб сівстися в ньому, а щоб знищити, зруйнувати й обезсиленого цілком собі підпорядкувати своїй північній геополітичній системі. Всі ознаки старшинства перебрано в Володимир, навіть "чудотворні образи" пограбовано.

"До середини XII в. кожний важливіший князь бажав полишити в Києві якусь пам'ятку по собі, по своїм князюванню. Кожний київський князь ставив свій патрональний монастир"... "В XIII в. князі вже не стараються лишити по собі пам'ятку в Києві, противно - вони розтягають з Києва та Київщини зібране там добро. Виступом сього був Андрій Юриславич, що вкрав чи забрав славний образ /Богоматері/ з Вишгорода до Володимира" /М.Грушевський - Іст.Укр.-Руси; т. II, ст. 298/.

Взявши й зруйнувавши Київ, Андрій вернувся в Суздальщину, а Київ передав у васальне володіння своєму молодшому братові Глібу в і. Коли ж Гліб, одбивши напади Мстислава Ізяславовича помер і на його місце в Києві Ростиславичі посадили свого дядька В о л о д и м и р а М с т и с л а в и ч а, як найстаршого Мономаховича, то Андрій звелів йому уступитися й заборюючи Ростиславичів, щоб відділити їх від Володимира, "віддав" Київ Романові Ростиславичові.

Ростиславичі прийняли те, що "давав" їм Андрій, але на повний послух йому не пішли: виступили в обороні інтересів Дніпрового басейну. Тоді Андрій звелів їм забиратися з "Руської землі", віддав Київ своєму братові М и х а л к о в і; а той посадив там свого ще меншого брата В с е в о л о д а. Ростиславичі з Мстиславичів

опротестували розпорядження Андрія, напали на Київ, захопили Всеволода й посадили князем київським Рюрика Ростиславича. Андрій наново звелів Ростиславичам забиратися з "Руської землі" в Берладь - зібрав величезне військо, в якому взяло участь двадцять князів і напав на Київ. Ростиславичі під проводом Мстислава ту назалу одбили й по умові між собою посадили в Києві князем Ярославом Ізяславовичем, а Київщину поділили між собою. Згодом, користуючись очевидно невдоволенням населення на Ярослава, Святослав Всеволодович напав на Київ і пограбувавши Ярославове майно відступив. Ярослав покарав за те контрибуцією киян /духовенство, монастирі, купців, чужоземні колонії/ дорікаючи не мов би вони "пішли на нього" Святослава.

Ростиславичі, невдоволені Ярославом рішили одібрати від нього Київ за допомогою їх попереднього ворога Андрія Боголюбського і вислали з тією метою послів до нього. Хоча Андрій в цей час загинув від руки своїх бояр, і в Ростово-Суздальській землі настала ко-лотня, яка закінчилась тільки р.1177 перемогою Всеволода Юриєвича, але сам факт посилки Ростиславичами послів до Андрія свідчить про призначення за Суздальським князем старшинства, здобутого перемогою Суздальщини /басейну Волги/ над Київщиною /басейну Дніпра/.

Не здобувши Києва від Андрія, Ростиславичі захопили його власними силами й посадили там р.1174 Романа Ростиславича.

Олегович Святослав Всеволодович з тим не примирився й одбив одних Київ, але Київщина залишилася в руках Ростиславичів. Року 1180 Святослав посварився з Давидом Ростиславичем і в час їх боротьби в Києві осівся Рюрик Ростиславич, але р.1181 вони помирилися між собою підтвердивши попередню угоду. "Рюрик відступив йому /Святославу/ старшинство і Київ, а собі взяв всю "Руську землю".

З того часу титул "старійшини" носив Святослав, але поруч з ним в усіх важких справах виступав Рюрик, через що літопис обох їх величає "великими князями".

Князювання Святослава й Рюрика визначилися боротьбою з степовиками, які під проводом ханів Кобяка й Кончака /Отрокового сина/ нападали на Придніпрянщину, користуючись її ослабленням. На протязі одинадцяти літ /1184-1194/ відбулося більше як двадцять навал половецьких і походів русинських. Русинський похід р.1184 під проводом Святославового сина Ігоря оспіваний тогочасним поетом у відомій пам'ятці тогочасного письменства "Слово о полку Ігоревім".

Не зважаючи на кількаразові розгроми Половців, роцання з ними, зїзди й умови з їх князями, - київські князі мусіли завше пильно "стерегти" своєї землі від їх навал. В боротьбі з Половцями Русинським князем допомагали Чорні Клобуки.

По Святославовій смерті р.1194 Київським князем став Рюрик Ростиславич, який намагався жити з сусідніми русинськими князями в мирі, закликав їх до себе в гості, уряджував ім пири, на які запрошував і Чорних Клобуків, та умовлявся з своїм братом Смоленським князем Давидом "про Руську землю", бо вони тепер залишилися "старійші від усіх в Руській землі".

Однак різноманітні інтереси тогочасних суспільств, що уклалися на території завойованих русинами земель, розпихали їх в різні сторони. Басейн Волги стремів до знищення свого противника.

Суздальський князь Всеволод Юриєвич невдоволений об'єднуючою політикою Київського князя, бо вона зміцнювала Київщину /басейн

Дніпра/, не маючи сам сили одверто підпорядкувати Дніпрянщину собі, став настринчувати Дніпрянських князів одного проти другого: спершу загрозив Рюрикові, що не буде помогать йому проти Олеговичів; потім пересварив його з зятєм Романом Мстиславичем внуком Всеволода Мстиславича /друга лінія Мстиславичів/, що сидів на Київщині й на Волині, змусивши Рюрика одібрати від Романа землі й передати їх йому Всеволодові, які він же Всеволод для розсварення Романа з Рюриком подарував своєму зятеві, а Рюриковому синові Ростиславові. Роман приписав це Рюриковим інтригам і розпочав з ним боротьбу.

Після того Всеволод Юрійович пересварив Рюрика з Олеговичами, сам спровокувавши Рюрика жалати від них зречення претензій на Київщину, а сам уклав з ними сепаратну угоду та увів їх в союз з Романом Мстиславичем проти Рюрика Ростиславича.

З цього ясно, що волжський володар всі зусилля направляв для знищення дніпрянської сили. Все це було наслідком неминучої суперечності геополітичних, племінних та господарських інтересів Поволжжя й Дніпрянщини, що гнала їх до непримиримої боротьби.

УКРАЇНА. Роспорощення русинської сили й скріплення окремих земель та координатія їх діяльності в боротьбі з гегемонією Київщини довели спершу до сформування кількох геополітичних систем, як Дніпрянська, Дністрянська, Двінська й Волинська. Оскільки ж двінська система /Псолощина/ майже ізолювалась від зв'язку з іншими, а дніпрянська в середині й на Низу зв'язана була з дністрянською одноплемінним населенням та єдністю культури, то боротьба різних систем з природо-географічного ґрунту стала переходити на племінний. Асиміляція русинства привела до відживлення почуття єдності місцевих племен /чистих чи мішаних/ та їх інтересів, а задоволення цих інтересів висувало на перший план не природо-географічні, а племінні межі.

В наслідок того геополітичні системи Дніпра, Дністра, Двіни, Финської затоки й Воли стали переформовуватися в три головних гео-племінно-культурно-політичні системи: 1/Дніпро-Дністро-українську, 2/Двіно - кривицьку й 3/Финсько-Волжську. В наслідок цього відчувалася й недостача попередніх назв для означення нових суспільств.

Старословянських родових назв не вистарчало, бо різні роди злилися в спільні держави; назви Русь не вистарчало, бо і не все населення було русинським, 2/русини розійшлися, як поміж Слов'янами, так і Финами, 3/існувало багато окремих держав, де пануючою верствою були Русини з своєю княжею династією, які іменували свої держави руськими; так що було багато руських держав, багато Русей; назви городів і окремих земель /Князівство Київське, Київщина, Перемишлянщина, Муромщина і т.п./ також не вистарчало, бо окремі землі поєдналися в геополітичні системи, як Дніпрянщина, Дністрянщина, Поволжжя; назв "Дніпрянщина", "Поволжжя" також не вистарчало, бо суспільства стали укладатися не по географічному лише принципу, а й по племінно-культурному: середня Дніпрянщина разом з Дністрянщиною творили одну племінну цілість - слов'янсько-українську; - Двінщина - тругу: слов'яно-кривицьку, а Поволжжя з басейном Финської затоки й верхів Дніпра - третю: финсько-слов'яно-русинську. В наслідок того для означення Дніпрянсько-Дністрянської території появилася назва "Україна", що згодом закріпилася за нею назавше.

В літопису назва "Україна" вживається зар. 1187, 1189, 1213, 1268, 1280 і 1282, а саме: р. 1187 з приводу смерті Переяславського князя Володимира Глібовича записано: "плакашесь по нем переяславці; о

нем же Україна много постана". Під роком 1189 занотовано, що князь Ростислав прибув "к Україні Галичской", а під роком 1213 записано, що Данило Романович одібрав від Поляків, "Берестий, Угровеск и Верещинъ, и Схемльск, Комовъ и всю украину".

Зважаючи на те, що назва "Україна" вперше згадується літописом в зв'язку з землями, що були на "краях", "окраїнах" русинського володіння, осередком якого тоді була Київщина, проф. М. Грушевський зробив висновок, що "Україною" спершу мабуть називалися тільки крайні землі русинських володінь, як Переяславщина й Галичина, а згодом ця назва стала спільною для всього населення середнього Дніпра й Дністра.

"Ціла Переяславщина, мовляв, була властиво тільки пограничною маркою /автономною частиною держави - Н.Гр./, оборонною границею руської колонізації з степом. Ся її роля була причиною, що до неї в наших джерелах було вперше приложене славне пізніше ім'я "України".. "ми кілька разів стрічаємо в київській і галицькій літописи се слово в значінню погранича, але історичними обставинами воно локалізувалося на тій же пограничу, де ми його стрічаємо перше"... "Ті історичні обставини, що се пограниччя зробили огнищем пізнішого українського руху, осередком, де сконцентрувалося все, чим жила Україна-Русь XVII-XVIII в. і першої половини XIX в. були причиною, що ім'я України пізніше стало другим іменем властивій південній Русі" /М. Грушевський - Історія України-Руси, т. II, ст. 350-351/.

Ми ж гадаємо, що назва "Україна" походить від слов'янського коріння "край", "країна" в розумінні "сторона", "земля", "оукраина" /відрублена мечем, оцройована/. Підтвердження цьому подає проф. С. Шелухин в брошурі "Назва України", де він значає, що в народніх піснях, наприклад співається:

"Дарую тобі, орле, всі області мої" - каже соків,
"а сам долину на чужу вкраїну!"

а в другім варіанті продовжується:

"в чужу вкраїноньку, в чужу сторононьку".

або: "А старий сокіл з чужої України прибуває,
сизокрилого орла на своїй Україні стрічає".

З цього ясно, що назва "Україна" походить від слова "край" у значінню "сторона". Спершу мабуть просто казали: "наш край", "наша країна", "наша вкраїна", тоб-то: завойована нами земля, а згодом слово "країна" обернулося у власне ім'я "Вкраїна" або "Україна". Раз так, то назва ця могла появиться ще в перші часи слов'янського розселення на Дніпрі, а можливо й у останню хвилю того розселення в VI в. по Хр. й існувала до навали Русинів. Русини, завоювавши Слов'ян-українців та Фінів, створили над ними свою державу і прицепили усім завойованим землям назву Руси. Колиж слов'яно-українці стали скидати русинське панування й відновлювати свою самоуправу, то натурально, що відновили й стару назву для означення своїх земель.

Тому й бачимо, що ця назва появляється /наово/, з того часу, як населення середнього Дніпра відчувало потребу одрізнати свою землю від інших земель, що були під пануванням Русинів. Слов'яно-українське населення басейнів Дніпра й Дністра, що говорило однією мовою, мало однакові звичаї, відчувало свою ріжницю, як від зайл Русинів, так і тих фінських народів, з яких Русини потворили нові князівства; населення князівств Київського, Чернігівського, Переяславського, Волинського, Галицького, Угорська Русь, де лунала однакова слов'яно-українська мова, панували одні звичаї, один побут, відчувало свою племінно-культурну гідність, а тому всю територію свого розселення вва-

жало за єдину країну, свою "рідну Вкраїну", "Україну", і цією назвою відрізняло територію свого розселення від земель, заселених іншими народами /Кривичами, Фінами/.

Україна-край, це говорилося так, як на Київщині, тоб-то: земля народу, що говорив однією мовою з киянами.

Шовіністи московські й польські намагаються довести, що назва "Україна" походить від "окраїна" і що цим словом спершу означалася, на московську думку, "окраїна московської держави", а на думку польську - польської. Неправдивість цього твердження видно вже з того, що Україна не могла бути одночасово і московською й польською країною. З другого боку: назва "Україна" вживається в літопису з р. II87, коли московського князівства ще зовсім не було, бо Москва згадується в літопису вперше лише з р. II47 як невеличке село. До Польщі ж Україна в той час також не належала. Найбільше, що могли б поляки твердити, так це те, що "Україною" звалися "окрайки" України /західня Галичина й Волинь/, які інколи підпадали під польську руку, але маємо відомості з літопису /II87р./, що і Переяславщина зв'язана була з Україною; Переяславщина ж ніколи полякам не підлягала.

Неосвічені люди інколи висловлюють злизовання, що та земля називається в літописному документі не однаково: то Русь, то Україна. Треба пригадати, що не тільки в старі часи, а й тепер ту саму землю різні народи різно називають, залежно від чого назву беруть: від народу, що оселяє землю, чи від держави, яка над ним панує, бо відомо ж, що держава часто буває не того народу, який на землі здавна сидить; в одній же державі буває багато народів.

Окрім того і з інших причин назва народів міняється. Поляки, наприклад, раніш звалися Ляхами; Греція звалася Елладою; Чехія - Богемією, Франція - Галлією, Швейцарія - Гельвецією; Німці й зараз мають кілька назв: німці, германці, дейч, Тадески, Аллемани, Тевтони і т.д. Тому не дивно, що й нашу землю називано різними іменами.

Так чи інакше, маємо факт, що в час розпаду русинської сили й розподілу русинської держави на кілька окремих держав, в час загострення боротьби між Півелжам, де русинські нечобитки закріпилися з своїм княжим завойовницьким самочинством, і Дніпряниною, де тубільне населення небезуспішно змагалося за відновлення старого народоправства, появилася нова назва для означення населення Дніпро-Дністрового басейнів - "Україна".

ПЕРЕМОГА ДНІСТРА НАД ДНІПРОМ.

Україна відрізнялася від слов'яно-кривичьких та фіно-слов'яно-русинських земель своїм племінним складом, однак не була цілком однородною з погляду географічного, господарського, політичного й соціального. Дністро в'язав Галичину в окрему від Дніпра природогеографічну одиницю, а це разом з ближчими впливами Європи та рідкими руїницькими навалами степовиків, меншими впливами русинства, а дужчою асиміляцією місцевої русинської династії та дужчим проявом влади місцевих пануючих верств згуртувало її в окрему від Дніпрянищини гео-культурно-політичну одиницю, яка по закону існування окремих суспільств /стремління до розростання, незалежнення, гегемонії/ виступила проти гегемонії Київщини. Особливо це виявилось після того, як по смерті останнього Ростиславича Володимира в Галичині за допомогою частини галицьких бояр та польського короля Лешка осів на князівство Волинський князь Роман Мстиславович. Злучивши в своїх руках Галичину й Волинь, Роман Мстиславович ство-

рив таку сильну державу, що рішив відомстити своєму тестеві київському князеві Рюрикові Ростиславичові за одібрані ним раніш землі й повернути собі ті землі назад.

Рюрик Ростиславович, довідавшись про те, помирився з Олеговичами й хотів іти приборкувати Романа, але населення Київщини не пішло за ним. Навпаки: коли Роман десь коло р. 1200 показався з своїм військом на Київщині, останнє перейшло на бік Романа разом з дрібними князями й Чорними Клябуками. Кияни самі відчинили Романові ворота й пустили до міста. Рюрик з Олеговичами капітулював. Роман повернув Рюрикові київські землі, але в Києві посадив князем свого намісника стриччного брата І н г в а р а. Погромивши Половців р. 1201, які нападали на Київщину, Роман повернувся в Галичину, а в Києві залишився тільки, як каже літопис, "намісник Романа" князь Інгвар.

Рюрик Ростиславич скористувався тим і разом з Олеговичами та "всею половецькою землею" напав на Київ і страшно його поруйнував та пограбив: "і Поділ, і Гору, і церкви та монастирі": "обдирали ікони, забирали посуд, одєжу і книги"; половцям дано силу народу в полон. І це все зробив той самий Рюрик, який раніш боровся з половцями. Зробив він це для того, щоб пімститися над киянами за їх "зраду".

Роман, довідавшись про Рюриків злочин, поспішився на Київщину, обступив Рюрика в Овручі й змусив його зріктися Київ та укласти угоду з ним, Романом, і Всеволодом Суздальським, Дністер і Волга упокорили Дніпро. Трохи ж зголом Роман, вертаючись з щасливого походу на Половців, до якого примушений був і Рюрик, Роман звелів схопити останнього, одправити в Київ і там силоміць разом з жінкою й донькою постригти у чернці, синів же його забрав з собою в Галичину, як заложників. Згодом під натиском Всеволода Суздальського, Роман випустив на волю обох Рюрикових синів і одного з них, Р о с т и с л а в а, не побоявся посадити своїм намісником у Києві в той час, як там у примусовому постригові сидів Ростиславів батько Рюрик. Це яскравий факт того, що Київське князівство втратило свій попередній авторитет, перестало бути осередком політичної системи сходу Європи. Русинські володіння остаточно розпалися на кілька окремих самостійних державно-політичних комплексів.

Фино-Волинські держави згуртувалися навколо Суздальщини, Фино-Слов'яно-Ільменські навколо Новгородщини, Слов'яно-Двинські в князівстві Полоцькім, а Слов'яно-українські стали підпадати впливам Галичини.

Роман Мстиславович протягом короткого часу підпорядкував собі більшість держав в басейнах Дністра й Дніпра і, як пише польський тогочасник Кадлубек, "за короткий час незмірно піднявся так, що правив майже всіма землями й князями Руси". Пізніші літописці писали навіть, що Роман "бѣ царь в Руской земли, иже покори Половецкую землю и воева на иньє страны вси". Погромив він і Литву, що очевидно, вперше простягнула руку на Волинські землі, і мабуть добре її покарав, бо з того часу залишилася приказка: "Романе, Романе, лихим живеш - Литвою ореш!"

Скріплюючись назовні, Роман обмежував владу бояр в середині. Як відомо, значна частина боярства на чолі з боярином Кормильичем, захищаючи, очевидно, місцеві галицькі інтереси, не хотіла підпорядковуватися "Волинському князеві" і за допомогою Поляків не допускала його до скріплення в Галичині.

Роман, як тільки впорався назовні, взявся за винищування місцевого боярського "патріотизму" й "сепаратизму": "несподівано захопив визначніших галицьких бояр-правителів і вбив: одних - мовляв

польський тогочасник Кадлубек, живими в землю закопав, других на куски порубав, з інших шкуру злупив, інших стрілами постріляв, інших живими потрошив - всякі способи кари вишукував, тяжким ворогом ставши для своїх підданих, мов для ворогів. Кого не міг він вхопити явно /бо майже всі розбіглися до чужих краях/- зваблював дарунками, обіцянками, і якими тільки міг способами: приймав їх приязно, засипав гонорами, підвищував, а потім видумавши яку небудь вину - ув'язнював та губив їх нечуваними муками, чи з тим аби забрати собі майно скараних, чи щоб иншим нагнати страху, чи щоб безпечніше панувати, вигубивши найбільше сильних. Звичайним прислів'ям його було: "не можна безпечно їсти меду, не винищивши роя; не буде пахнути коріння, поки його не потовчеш". /М. Грушевський - Істор. Укр.-Руси, т. III, ст. 13/.

Ми гадаємо, що в цій боротьбі Романа з галицьким боярством відбулися антагонізми галицької слов'яно-української державної системи, збудованої на владі місцевих елементів /шляхти й міщанства та духовенства, та русинського завоюницького княжого самодержавства. Династію Романовичів галицьке громадянство в значній мірі було вже асимілювало, привчило до голосу владячого місцевого населення, Роман же Мстиславович, вихований в землях з меншими впливами громадянства, не хотів примиритися з галицькою слов'яно-українською державною системою й традицією. З другого боку, й галицькому боярству не смакувало панування в Галичині "чужинця" та цей "волиняк", тоб-то: репрезентанта стародавнього волинського суперництва з Галичиною. Тим то, боротьба й набрала такого лютого та затяжного характеру. В дійсності змагалися між собою не лише Роман з боярами, а Волинь з Галичиною. Волинські елементи здобули фізичну перемогу, продерлися на провідне місце в новоствореній єдиній Волинсько-Галицькій державі, але галицькі елементи не хотіли відступати на другорядне місце: вони хотіли грати в новій державі провідну роль і то на засадах своєї слов'яно-української традиції. Це було не до смаку Романові, а тому він хоч і вважав Галичину вище Волині й переніс столицю своєї єдиної держави в Галичину, величався своїм князюванням у Галичині, але місцеву політичну силу Галичини нищив, щоб вона часом не одняла від нього цього панування, а прищиплював тут традиції русинських князів-завойовників.

Гербом своєї держави Роман установив образ льва на синьому полі, а прапором - жовтоблакитні кольори, що згодом стали українськими національними кольорами.

Тогочасний папа Іннокентій III, наймогутніший з усіх пап, побачивши зріст Романової могутності на сході Європи, запропонував йому королівську корону з умовою, щоб Роман перейшов на латинство. Роман, як спільник тогочасного німецького цесаря, що боровся з папою, відмовився від корони. Легенди прикрашають цю відмову, немов би Роман заявив, що доки має меч, не потребує здобувати володінь иншим способом.

По смерті Романа Мстиславича в Галичині скопилася нова затяжна боротьба. Пять політичних сил - 1/місцеве галицьке громадянство, 2/волинсько-русинська династія Романовичів, 3/київсько-русинська династія Мстиславичів в спільці з чернігівсько-русинською династією Олговичів, 4/Польща й 5/Угорщина на протязі майже сорока літ змагалися за те, кому бути паном Галичини.

Місцеве галицьке владяче громадянство /бояри-шляхта й міщанство/, змагаючись до повної самостійності Галичини, до власного керування нею, залежно від обставин і власної сили, то дійсно само

нею правило, то прибірало до себе якогось князя з русинського чи угорського боку, який найменше обмежував його владу, то підпорядковувалося силі їх чи інших завойовників.

В цій боротьбі воно поділилося на три табори: 1/самостійників, 2/автономістів-угрофілів, і 3/русинофілів, які в свою чергу поділилися на два табори: прихильників Романовичів та Олеговичів.

Спершу Галичина присягла чотирьохмітному Романовому синові Данилові та його матері. Угорський король взяв їх під свою опіку, не відсмо: за згодою чи без згоди їх/ виступив у ролі їхнього зверхника, поставив у Галичині свою залогу й став титулувати себе королем Галичини й Володимирії, тоб-то: Волині. /Galician Ladomera eque rex /.

Після того Олеговичі, порозумівшись з Рюриком Ростиславичем /із Мстиславовичів/, що скинув з себе примусове чернецтво в Києві; з Половцями й Чорними Клобуками рушили здобувати Галичину собі. Романова вдова з дітьми втікла на Волинь. Серед галицького боярства після певного змагання перемогла стара політика - Дністер-Волга проти Дніпра /Случі теж/- і воно з намови угорського короля, якому зміцнення близької волинської, київської чи чернігівської династії було не на руку, згодилося прийняти князем у Галичину Я р о с л а в а, сина суздальського князя Всеволода Юриевича, який сидючи в Переяслав'ї виконував завдання суздальського авангарду в боротьбі Поволжя з Дніпряниною.

Колиж угорський король відступив до дому, то група галицьких бояр, боячись, очевидно, міцної руки суздальської династії /краще бути з нею в союзі проти Київщини, ніж підлягати їй/, порозумілася з одним із Олеговичів, а саме В о л о д и м и р о м І г о р е в и ч е м, і потайки, щоб інші Олеговичі та Мстиславичі не знали, викликала його з союзницького /Олеговичів та Мстиславичів/ табору і оповістила князем Галичини. Романова вдова з дітьми втікла після того в Польщу, а Рюрик Ростиславич та Олеговичі мусіли ні з чим вертатися до дому. По дорозі один з Олеговичів, а саме В с е в о л о д Ч е р м н и й "надіючися на свою силу" одібрав Київ од свого союзника Рюрика й сам осівся в ньому, а в Переяслав'ї посадив свого сина. Рюрик Ростиславич два рази одбивав Київ, але врешті мусів віддати його Всеволодові Чермному, а сам задовольнився одною з Київських волостей.

На Україні - в Галичині, на Волині, на Київщині й Переяславщині - запанувала династія Олеговичів - і так скріпилася, що змусила до миру з нею й Суздальського князя Всеволода Юриевича. Це було тим легше зробити, що 1/між Олеговичами й Володимировичами /Юрисвичами/ існувала давня спільність в боротьбі з династією Мстиславичів, а 2/суздальські землі, що далі більше мусіли звертати уваги на впорядкування своїх внутрішніх справ, і забували про Київщину. В наслідок того вплив Суздальщини на Київщину, що далі зменшувався, а після смерті Всеволода Юриевича /р.1212/ й зовсім припинився. Суздальщина /Волга/ занялася своїми внутрішніми справами, впорядкуванням своєї державної системи й цілком одірвалася від всякого зв'язку з Київщиною /Дніпром/.

Тим часом події на Україні розвивалися своїм шляхом. Опанування України /Дніпро-Дністрового басейну/ династією Олеговичів привело, з одного боку, до скріплення старо-русинських традицій та ослаблення влади місцевого населення, а з другого - до злучення Дніпра й Дністра в одну державно політичну систему під проводом дужчого з Олеговичів.

Це не сподобалося, як місцевому населенню, що боролося за свою самостійність, так і династії Мстиславичів. На цій тлі розвинулися дальші події на Київщині й у Галичині в напрямку боротьби з Олеговичами й скріплення влади місцевих сил.

Коли київський князь Всеволод Чермний /з Олеговичів/ прогнав з Київщини молодих Ростиславичів /з Мстиславичів/, то останні об'єдналися навколо старшого на той час в русинському роді смоленського князя Мстислава Романовича, прогнали з Києва Всеволода Чермного й посадили там спершу І н г в а р а, а потім М о т и с л а в а Р о м а н о в и ч а /1212/ з Мстиславичів.

В Галичині панування Олеговичів також не знайшло співчуття. Володимир Ігорович /з Олеговичів/ сидючи в Галичу, посварився з братом Романом Ігоровичем, що сидів у Звенигороді. Роман Ігорович утік до Угорів, узяв від них військо, погромив Володимира й прогнав його в сіверські області. Користуючись цією колотнечою белзький князь Олександр за допомогою поляків осівся в Володимирі /на Волині/ під протекторатом польського короля Лешка, а галицькі бояри підняли повстання проти Романа, закликали угрів і прогнали його. В Галичу залишилася угорська залога й заступник угорського короля Бенедикт. "Порядкування" Угорів так розлютило населення, що воно перепросило Ігоревичів Володимира й Романа й запросило їх назад на князювання. Повернувшись в Галичину Ігоревичі знов не виявили належного розуміння обставин: стали викорінювати боярську опозицію, вбили поверх 500 бояр, та skonфіскували їх майно. Таке "правління" тільки зміцнило опозицію. Невдоволені бояри-"самостійники" й "автономісти" - під проводом боярина Володислава Кормильчича попросили угорського короля Андрія, щоб посадив ім князем Данила Романовича. Галицькому населенню Кормильчич казав: "чого вагаєтеся, брати! /переказує літописець/, чи не ці /Ігоревичі/ побили ваших батьків і братів, а інші /Ігоревичі/ пограбили ваше майно, повічдавали ваших дітей за ваших рабів, і батьківщинами вашими заволоділи різні заїди?" Населення в більшості стало на сторону Кормильчича, повстанці захопили в полон Володимира й Романа й повісили їх. Провід в рухові захопили "самостійники" /Кормильчич/ та "автономісти" /Судислав/. "Галичане вигнаша Данилоу матеръ изъ Галича" і після перемінної боротьби з нею, незважаючи на поміч їй з боку угорського короля, захопили владу в свої руки. Володислав Кормильчич "воѣха в Галичъ и вокняжися и сѣде на столѣ". /Іпат. літ., ст. 486/. Галичина стала самостійною слов'яно-українською державою, з власною, а не чужою владою. Однак влада ця була не народньою, а чисто станвою. Слов'яно-українські бояри хотіли сами правити Галичиною замість князя, панувати безмежно над іншими верствами, а Кормильчич просто хотів бути галицьким князем з місцевого шляхетського роду. Все це зменшувало симпатії до нової влади в Галичині з боку широких верств її населення. До того ж і сусіди не могли примиритися з тим, щоб 1/Галицька українська земля була самостійною державою, 2/щоб князем її був український боярин, тоб-то: людина не зв'язана з тогочасними правлячими династіями, чужа їм. Це був приклад угорській, польській та українській шляхті на Дніпрянщині, якого боялися тогочасні володарі.

Тому Угорщина в порозумінні з Польщею рішуче виступила проти боярської влади в Галичині. Р.1214 Угорський король Андрій уклав угоду в Спішу з польським королем Лешком, по якій його 4-5 літній син Коломан одружився з 2-3 літньою дочкою Лешка Саломеею, і з благословення папи Римського, який шунав шляхів до заведення церковної

унії в Галичині, оповіщений був "королем Галичини". Угорське військо р.1215 вступило в Галичину, погромило Кормільчича, захопило його в полон і одіслало на Угорщину. Поляки забрали собі Перемишлянщину, Берестейщину й Холмщину; на Волині осілися Романовичі, а в Галичині став княжити Коломан за допомогою угорського воєводи Бенедикта. Зараз же по вступі в Галичину /р.1215/ Бенедикт скликав собор місцевих православних єпископів для прилучення православної церкви до римської. Чи відбувся той собор, не відомо, але Бенедикт взято ширив унію: "єпископа и попы изгна изъ церкви, а свои попы приведе латыньскія на службу". Така поведінка Угрів викликала нову хвилю невдоволення серед місцевого населення. Духовенство розпочало протиугорський рух. Король угорський Андрій повідомив папу Іннокентія, що "останніми часами галицький нарід не тільки відступив від свого короля /Коломана/, порушивши присягу, але й зібравши військо від сусідніх Русинів, обложив Галицький замок, де перебував наш син". В той же час Поляки відступили від Угрів, бо останні всупереч попередній умові захопили Перемишлянщину в свої руки. Лешко, не маючи, очевидно, сили сам розправитися з Уграми, настринчив проти них свого свояка русинського князя в Новгороді Мстислава Мстиславича Удатного. Очевидно, до нього зверталися й галицькі бояри з русинського табору. Мстислав Удатний, невдоволений Новгородом за перемогу в ньому суздальської партії, порозумівся з свояками /Мстиславичами/ на Україні, рушив на Галичину й р.1219 осівся в Галичі. Данило Романович увійшов у спілку з ним і одружився на його доньці. Ця коаліція занепокоїла Поляків і Угорців. Вони помирилися між собою і спільно вдарили на Галичину /р.1219/. Мстислав Удатний з Данилом боронилися разом: спершу мусіли вони відступити з Галичини, але потім за допомогою Половців /Мстислав одружений був з половчанкою, донькою хана Котяна/ та Київського князя Мстислава Романовича /з Мстиславичів/, розгромили р.1221 Угорців під Галичем і захопили в полон, як Коломана з нареченою, так і провідника угорських військ Філю та лідера автономістичної угорської партії Судислава.

Угорський король Андрій, зайнятий в той час боротьбою з своїми боярами, мусів примиритися з тим, що сталося, і в Галичині з р.1221 залишився на князюванні репрезентант русинської династії Мстислав Удатний. Продовжуючи традицію Мстиславичів, він шукав порозуміння з місцевим населенням /його правлячою боярською верствою/. Тому не тільки не скарав взятого в полон провідника автономістичної угрофільської партії Судислава, а навіть "честь великою почтив" його: призначив правителем Звенигороду. Політичний провід на українських землях цілком перейшов до його рук. Під його опікою і в союзі з ним в Києві по смерті Мстислава Романовича осівся Володимир Рюрикович, а в Чернігівщині - син Всеволода Черного Михайло. Олеговичі примирилися з Мстиславичем і навіть признали його першенство. Україна почала політично консолідуватися.

Року 1223 в Європу через Кавказ насунули нові степовики монголи, про яких докладніше скажемо далі. Погромилені ними Половці кинулися прохати підмоги у русинських князів. Монголи прислали сказати русинським князям: "ми вашої землі не зайняли, ані городів, ані гол ваших, і не прийшли на вас, а прийшли з божого попусту на своїх рабів і конюхів, поганих половців! Ви візьміть мир з нами і як вони побіжать до вас, то ви їх бийте відти і забирайте їх майно, бо чули, що вони вам багато злого поробили; за се ми їх і б'ємо".

Великий з'їзд князів у Києві, на якому були "старійшини в Руській землі" - три Мстиславичі: Галицький, Київський і Чернігівський та низка "молодших" князів ухвалив іти на поміч Половцям. Спільна сила русинських князів разом з половецькою зустріла Монголів на березі р. Калки /тепер р. Калець, під Маріуполем/. На поміч Монголам стали давні непримиримі противники русинських князів степові українські "бродники" під проводом свого воеводи Плоскини, і Монголи погромили Русинів. "Сталася перемога над всіма руськими князями, якої ще не було" - розповідає тогочасник. Згинуло шість князів. Однак Монголи, погромивши русинів і половців, несподівано повернули на схід і зникли в азійських степах. Мстислав Удатний, повернувшись з походу на татар, швидко переселився з Данилом Романовичем.

Галицьке боярство, захищаючи місцеві інтереси й самостійницькі та автономістичні стремління, не любило Данила й боялося, щоб Мстислав Удатний не передав йому після себе Галичину, бо це означало б 1/відновлення Романового режиму: притлумлення боярства, взагалі місцевих сил та зміцнення русинського княжого отже чужого панування, 2/зміцнення впливу на галицькі справи волинців, 3/скріплення польських впливів, бо Данило, йдучи втоптаню стежкою волинської політики, тримався польської підмоги; польські ж зазіхання на Галичину вважалися галицьким громадянством /цілком правдиво/ більш небезпечними, ніж угорські.

Отже: першенство Данилового князювання в Галичині не обіцяло галицькому боярству нічого втішного. Тому більшість його змагалася за самостійне впорядкування української галицької держави або, в крайньому випадку, за автономію її, яку в найширших межах міг дати лише король угорський, бо Карпати були доброю стіною в боротьбі з ним, а Польща, Волинь і Київщина мали майже одчинені двері в Галичину.

Самостійницька партія під проводом боярина Жirosлава підготувала усунення Мстислава Удатного й захоплення влади в свої руки; автономістична ж, на чолі з Судиславом, щоб не допустити в Галичину Данила намовляла Мстислава Удатного видати свою доньку за угорського королевича Андрія II й передати йому в управління Галичину: "не можеш бо держати сам /тоб-то: своєю лише дружиною/, а бояри не хотять тебе". "Коли даси королевичу, то зможеш, коли схочеш, назад від нього відібрати, а як даси Данилові, то вже Галич на віки страчений для тебе, бо Галичани /люди/ хочуть Данила" /Іпат. літ. ст. 50/. Останні слова, що "Галичани хочуть Данила" були нічим іншим, як по-просту. В дійсності Данило, як покажуть даліші події, не мав симпатій і серед простого населення Галичини.

Мстислав Удатний погодився з вимогами автономістів, посварився з Данилом, ходив навіть разом з Олександром Белзьким на нього походом, заручив свою доньку з угорським королевичем Андрієм II та віддав йому Перемишлянщину. Угорці, осівшись в Перемишлі, порозумілися з Поляками та частиною галицьких бояр і р. 1227 вдарили на Мстислава Удатного, щоб зовсім вигнати його з Галичини. Після того Мстислав помирився з Данилом і разом з ним вигнав з Галичини Угорців та Поляків, що загналися були аж на Волинь, а після того знов під впливом автономістів /Судислава/ недовів походу до кінця, помирився з Угорщиною, видав свою доньку за Андрія II й віддав йому Галичину, а сам виїхав до свого Торчеська, де через кілька місяців і помер /р. 1228/. В Галичині запанував Андрій II в союзі з Київськими й Чернігівськими Олеговичами. Фактичне управління перейшло до рук місцевих бояр під керівництвом Судислава.

Тим часом смерть польського короля Лешка та межиусобиця між його нащадками дали змогу Данилові Романовичові, виступаючи в ролі союзника того чи іншого кандидата на польське королівство скріпити своє становище й заявити свої претензії на Галичину. Р.1230 він прогнав Андрія II з Судиславом в Угорщину.

Невдоволенне Данилом самостійницьке й автономістичне боярство не склало зброї. Літописець згадує, що було кілька замахів на життя Данила; бояри ображали його навіть чинно: на однім пиру котрийсь з "безбожних бояр" линув йому з чаши вином у лице і т.п., а врешті підбили проти нього белзького князя Олександра. Данило порозумівся з іншими верствами громадянства, що ремствували на свавільність бояр, і прогнав Олександра в Угорщину.

Чернігівський князь Михайло Всеволодович з Олеговичів бачивши німецьке становище Данила в Галичині, а Володимира Рюриковича на Київщині, намислився поразуватися з Мстиславичами: одібрати від них і Київщину й Галичину.

Довідавшись про те Всеволод Рюрикович увійшов у спілку з Данилом і закликав його на поміч. Коли ж Данило вийшов з Галичини захищати Володимира від Михайла, галицькі бояри допомогли Олександрові Белзькому разом з королевичем Андрієм II захопити Галичину й Волинь. Данило р.1233 повернувся в Галичину з Половцями та киянами і змусив угорців та галицьких бояр під проводом Судислава по смерті королевича Андрія II знов відступити на Угорщину; сам же повернувся на Київщину й разом з Володимиром Рюриковичем р.1234 вигнав Михайла з Чернігова та посадив там його стрічного брата Мстислава Глібовича, як свого підручного. Але Михайло, зібравши коло себе дрібніших князів та половців, розгромив на Чернігівщині й на Київщині Данила з Володимиром, захопив Володимира в полон і віддав половцям, посадив у Києві князем Ізяслава Мстиславича, а сам пішов на Галичину.

Галицькі бояри, скористувавшись розгромом Данила на Київщині, "воздвигша коромолу" й передалися під руку угорського короля Андрія, а коли цей р.1235 помер, його сина Белі, що в наслідок порозуміння галицьких бояр з Михайлом признав його сина Ростислава князем Галичини /dux Galiciei/. Олеговичі знов опанували майже всіма землями українськими: Галичиною, Київщиною й Чернігівщиною. Осередком політичних змагань стала Галичина; Київщина одійшла на другорядне становище.

Данило не примирився з утратою Галичини: подався за кордон, побував у угорського короля, нав'язав зв'язки з австрійським герцогом, перекупив Половців, порозумівся з Литвою й розпочав боротьбу з Михайлом. Галичина поділилася на два табори: Данилів і Михайлів. Перемагала то одна, то друга сторона; вони то билися, то мирилися: "бывшу межі има овогда миру овогда рати". Угорський король вагався, на чий бік стати.

Р.1236 вернувся з полону Володимир Рюрикович і осівся в Києві. Михайло подався на Київщину й прогнав Володимира, а син його Ростислав з рештою прихильних бояр галицьких рушив на Литву. Данило, скористувавшись відсутністю своїх противників, захопив Галичину, придобрився до бояр, закріпив за їх допомогою Галичину за собою й рушив на Київщину. В той же час на Київщину пішов і Новгородський князь Ярослав Всеволодович, та де-кілька інших та стали підходити перші відділи татар. Михайло втік на Угорщину і Київ опинився в випадкових руках маловідомого князя Ростислава Мстиславовича. Данило прогнав Ростислава й посадив там свого

намісника Дмитра, а сам вернувся в Галичину. Київ остаточно перейшов на другорядне становище. Осередком українських земель стала Галичина.

Р.1240 татари розгромили Київ і ще більше підорвали його авторитет. Галичина ж, менш зруйнована татарами хоч і киїла внутрішньою боротьбою, обернулася в осередок українських земель.

ВІДПОВІСТІ САМОМУ СОБІ.

1/Чому і як р.1068 в Києві сталася революція? 2/За чією підмогою і як Ізяслав переміг опозицію? 3/Хто й чому усунув Ізяслава та як поділив русинську державу? 4/Де Ізяслав шукав підмоги і з чією підмогою повернувся до Києва? 5/Де і які династії ізгоїв визначилися та з якими претензіями? 6/Чим визначився Всеволод на полі міжнародної й внутрішньої політики? 7/Хто й чому осівся в Києві після Всеволода? 8/Які відносини й чому саме встановилися між Святополком та Володимиром Мономахом? 9/Коли й чому відбувся зізд князів у Любечі та до чого він довів? 10/В чім виявилася боротьба Мономаха з Святополком? 11/Як уклалися русинські держави після Ветичівського зізду? 12/З яких причин і як відбулася революція р.1113?

13/Чим визначився Мономах в боротьбі з сусідами та в міжнародній і внутрішній політиці? 14/Коли, чому і як нащадки Мономаха поцілилися на дві династії - Мстиславичів та Володимировичів?

15/Які землі за якими династіями затрималися? 16/Чому і як відбулася революція р.1146? 17/Як уклалися політичні сили на Сході Європи в XII в.: а/територіально, б/національно/племінно/, в/релігійно, г/класово, д/династично.?

18/В яких поціях басейни Дністра й Волги виявили свої ворожисть до басейну Дніпра? 19/Чому і як скріпилися Галичина? 20/Який був суспільний склад Галичини? 21/Які князі були в Галичині і в яких відносинах з суспільством? 22/В чому виявилася сила галицького суспільства? 23/Чому галицька шляхта трималася союзу з Угорщиною?

24/Чому і як зміцніла та відокремилась Суздальщина? 25/В чому виявилась ворожнеча Суздальщини до Київщини?

26/В які головні три гео-культурно-політичні системи уклалися Східна Європа в кінці XII в.?

27/Що звязало Галичину з Дніпряниною і під який іменем?

28/Як виникла назва "Україна" і які тому докази? 29/Які докази неправдивості московського й польського твердження буцім-то "Україна" від "окраїна" в розумінні кінець московської чи польської держави?

30/За яких князів Україна об'єдналася під проводом Галичини?

31/В чому виявилася злука України за часів Данила Романовича?

ВІДПОВІСТІ ПИСЕМНО ДО УКР.РОБ.УНІВЕРСИТЕТУ.

Причини й прояви скріплення Галичини.

УКРАЇНСЬКИЙ АРХІВНИЙ ФОНД
ІМЕНІ МИКИТИ ШАЛОВАЛА
Дар Інж. Сави Зеркала